

**Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
KOSOVA MİSYONU**

İnsan Hakları ve Topluluklar Departmanı

**İlkokul ve ortaokul eğitim sistemleri içinde
Kosova'da çoğunluk toplumuna ait olmayan
toplulukların konumu**

Nisan 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET	1
1. TANITIM.....	1
2. ERİŞEBİLİRLİK VE EĞİTİM KALİTESİ	3
2.1. Anadilinde eğitime erişim ve ders kitapları	3
2.2. Öğretmeler, öğretmenlere ait seminerler ve okul yönetimi	8
2.3. Özel eğitim kurumlarının kurulması	13
2.4. Alternatif çözümler	14
3. EĞİTİM SİSTEMLERİNİN AYIRIMI VE ÇOK-ETNİKLİ OKULLARIN İŞLEVSEL OLMASI İÇİN KARŞI KARŞIYA KALINAN ENGELLER.....	18
4. KOSOVADA YAŞAYAN TOPLULUKLARIN DERS KİTAPLARINDA TANITIMI	21
5. COĞUNLUK KONUMUNDA OLMAYAN ÖĞRENCİLER TARAFINDAN RESMİ DİLİ ÖĞRENMELERİ.....	27
6. KARARLAR VE ÖNERİLER	29
7. EKLENTİ 1. AGİT tarafından yapılan görüşmelere katılan kişilerin topluluk, cinsiyet ve kategori ayırımı tabelası (Ocak-Şubat 2009).....	32
8. EKLENTİ 2. 2005 Kosova etnik kompozisyonu ve bu raporu hazırlamak için AGİT tarafından yapılan görüşmelerin yerleri	34

“Çokkültürlü eğitim, farklı kültürel geleneklere ait toplum gurupların ayrı eğitim ihtiyaçlarını karşılayan eğitim politikalarını ve uygulamalarını kapsamaktadır, oysa kültürlerarası eğitim ise, ya azınlık ya da çoğunluk konumunda ve farklı kültürlere ait olan kişilerin birbirleriyle yaratıcı bir şekilde etkileşimi sağlamayı öğreten eğitim politikalarını ya da uygulamaları kapsamaktadır. Kültürlerarası eğitim, farklılığı yâda çeşitliliği ve hoşgörüyü kabul ederek her bir gurubun kimliğini korumayı amaçladığının atını çizmektedir. Bunun sonunda da kültürlerarası eğitim, her iki taraf daha doğrusu hem azınlık hem çoğunluk birbirleri hakkında, birbirlerinin kültürel özellikleri, ilgili tarihleri ve hoşgörü ve pluralizm hakkında öğrenmelerini istirham etmektedir.”

Montreal’de Kültürlerarası ve Çokkültürlü Eğitimi hakkında Uluslararası Semineri, 31 Mart 2000, paragraf 6, E/CN.4/Sub.2/AC.5/2000/WP.4, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Haklarının Korunması ve Tanıtımına dair Alt Komisyon, Azınlıklar hakkında Çalışma Gurubu, Altıncı bölüm.

ÖZET

Bu rapor Kosova’da mevcut olan Kosova ve Sırbistan müfredatı dahil ilkökul ve ortaokul eğitim sistemlerine odaklanmaktadır ve üç önemli konuyu işlemektedir: kimliğim korunması ve çoğunluk konumunda olmayan toplulukların eğitim hakları; Kosova ve Sırbistan müfredatlarına göre çalışan okulların çok etnikli diyalogu, karşılıklı saygıyı ve anlayışı ve hoşgörüyü tanıtmak konusunda başarılı olamamaları ve ilaveten çoğunluk konumunda olmayan öğrencilere resmi dilleri öğrenmelerini sağlayarak öğrencilerin entegre olma fırsatları. Bu Rapor Kosova AGİT Misyonu (bundan sonra AGİT) tarafından Ocak ve Şubat 2009 tarihinde kapsamlı bir araştırma yapılarak ve tüm topluluk üyeleriyle görüşmeler yapılarak hazırlanmıştır. Rapor, mevcut durumda en savunmasız durumda olan Romen, Aşkali, Mısırlılar, Göreliler, Kosova Hırvatları, Kosova Karadağlıları için müfredat ve toplulukların özelliklerini yansıtacak ulusal derslerin hala hazırlanmadığını keşfetmektedir. İlkokul eğitiminde Türkçe ve Boşnak dillerinde kitapların yeterli olmaması ve ortaokul eğitiminde kitapların basılmaması negatif yönde eğitim kalitesini etkilemektedir ve uygun bir şekilde ulusal derslerin öğrenilmesini engellemektedir. Yetkiler üzerinde çatışma, eğitim sistemlerinin fiziki yönde ayrılımları, her iki ayrı sistemde resmi dilleri öğrenme derslerinin olmaması, Kosova Arnavut ve Kosova Sırları arasında öğretmen ve öğrencilerin takası tanıtımı hakkında devamlı çabaların olmaması, tarih dersi ve diğer kitapların içerikleri gibi meseleler ya da konular okulların ayırımının daha da öteye gitmesine katkı sunmaktalar ve ayrıca tüm sistemlerde okuyan öğrencilerin çok etnikli okullarda birlikte ders görmeleri konusunda bir meydan okumayı teşkil etmektedir. Arnavut olmayan topluluklara öğretilen Arnavut dili eğitiminin yeterli ve elverişsiz olması öğrenilen dilin düşük kalitesi olmasına, öğrencilerin eğitim ve istihdam entegrasyonu fırsatları azalmasına vesile olarak Arnavut olmayan öğrencileri rekabet edilemeyen dezavantaj durumuna düşürmektedir. Arnavut topluluğu gurup üyeleriyle sosyalleşme fırsatları bazen çoğunluk dilinin başarılı bir şekilde öğrenilmesine katkı sunmaktadır.

1. TANITIM

Kosova Yasaması çoğunluk konumunda olmayan topluluklara eğitim konusunda geniş kapsamlı ve özel eğitim haklarını sağlamaktadır.¹ Söz edilen haklar her düzeyde kamu eğitim resmi dillerin birinde (Arnavutça ve Sırpça) kamu eğitimi görme hakkını içermektedir. Anadili Kosova çapında resmi dil olmayan toplulukların yaşamış olduğu bölgelerde topluluk üyeleri devletin ana okul, ilkökul ve ortaokul eğitiminde kendi dillerinde eğitim görme hakkına sahiplerdir. Topluluk üyelerinin yeterli sayısının olmaması ya da farklı nedenlerden dolayı seçilmiş dil ya da topluluk dilinde eğitim

¹ Kosova’da Topluluk Haklarının ve Topluluk Üyelerinin Korunması ve Tanınmasına dair Yasa (2008, Topluluklar Hakları Yasası) 15 Haziran 2008 tarihinde resmen ilan edilmiştir. Bu Yasa’nın 14. maddesi toplulukları “Kosova’da geleneksel olarak yaşayan ama çoğunluk konumunda olmayan ulusal, etnik, dil ve dini guruplar” olarak tanımaktadır ve Kosova Sırp, Kosova Türk, Kosova Boşnak, Romen, Alkali, Mısırlı, Goralı ve diğer topluluklarını (mesela Kosova Hırvatları ve Kosova Karadağlıları) tanımaktadır. Bunun yanında, Kosova’da çoğunluk konumunda bulunan ama belirli belediyelerde azınlık olan topluluk üyeleri de belli belediyelerde çoğunluk olmayan topluluk üyeleri olarak düşünülmektedirler. Mesela örnek olarak Mitroviça, Zvečan ve Leposaviç ve Ştirptse belediyelerinde yaşayan Arnavut topluluğu.

sağlanmaz ise konuyla ilgili alternatifler garanti edilmelidir. Uygulanmakta olan yasal hükümlere göre topluluk üyelerine özel eğitim ve eğitim merkezlerini ve de kendi kültür, tarih ve gelenekleri hakkında ders parçalarını hazırlayabilirler. Aynı zamanda hükümler, eğitim müfredatına Kosova’da geleneksel olarak mevcut olan toplulukların tarih, kültür ve diğer özelliklerinin dahil edilmesi ve tüm topluluklar arasında saygı, anlayış ve hoşgörünün teşvik edilmesini vurgulamaktadır. Kosova yetkilileri Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrencilerin² eğitime entegrasyonu ve üniversite öncesi eğitimleri için birkaç yıllık bir stratejiyi hazırladılar, 2004 – 2007³ yılları arasında yaklaşık 1,800 Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrenci için ek dersler programını düzenlediler ve müfredat reformu sürecini⁴ desteklemek için teknik yardım amaçlı programlardan yararlandılar.

Pratik olarak birbiriyle yarışan (rekabet eden) iki ayrı eğitim sistemi bulunmaktadır. Kosovalı Arnavut öğrencileri Sırp dilinde hiçbir eğitim almadan Kosova müfredatına göre eğitim görmektedirler, oysa Kosovalı Sırp öğrencileri ise Sırbistan tarafından yönetilen herhangi bir okulda Sırp müfredatına göre eğitimini sürdürüp ve Arnavutça dilinde eğitim görmemektedirler. Kosova eğitimi müfredatı ilkökul ve ortaokullar için anadillerde yâda Arnavutça, Türkçe ve Sırpça dilinde eğitim sağlamaktadır. Sırp dili eğitimi için Kosova müfredatı mevcut değil. Sırp müfredatı ve ders kitaplarını tanıyacak bir sistem belediye düzeyinde hala bulunmuyor.⁵ Sırbistan eğitim sisteminde eğitim sadece Sırp dilinde sunulmaktadır, ancak sınırlı sayıda okullarda Romen, Hırvat, Boşnak ve Arnavut⁶ dilleriyle ilgili dağınık bir şekilde öğreniler de mevcuttur. Eğitim sistemlerinin hiçbiri Romen, Eşkali, Mısırlı, Görelî, Kosova Hırvatları ve Kosovalı Karadağlıları için müfredatı ve ya kültür ve tarihleri hakkında bilgileri içeren müfredatı bulunmuyor. Belli bir boyuta kadar, ayrı müfredat ve sistemler, özel bir topluluğun kültürler arası eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için sağlanır, ancak diğer taraftan kültürler arası eğitimi ve öğrenci ve öğretmenler arasında devamlı yada ayakta durabilecek bir takasın tanıtımını ya da promosyonunu yapmamaktadır. Kosova’da⁷ Sırp dilinde ve Sırp müfredatıyla okullarda eğitim gören öğrenciler sayısı hakkında resmi bilgiler mevcut değil, oysa Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı’nın (bundan sonra Eğitim Bakanlığı) yapmış olduğu değerlendirmeye göre 2006/7 eğitim yılında Kosova müfredatıyla ders

² 2007-2017 yılına ait Kosova’da Üniversite Öncesi Eğitimi Kalkındırma Stratejisi. 2007-2017 yılına dair Kosova’da Romen, Aşkali, Mısırlı Toplulukların Eğitime Entegrasyonu Stratejisi. 2009-2015 yılına ait Kosova’da Romen, Aşkali ve Mısırlı Toplulukların Eğitime Entegrasyonu Stratejisi AGİT desteğiyle hazırlanmıştır ve eğitimle ilgili özel bir bölümü içermektedir.

³ Eğitim Bakanlığı AGİT’in desteğiyle dokuz belediyede bu projeyi uyguladı.

⁴ Üniversite öncesi yeni müfredat çerçevesinin hazırlanmasına UNICEF’in desteği; Avrupa Koseyi’nin ‘Karşılıklı Kültürler ve Bologna Süreci’ ve Dünya Bankası’nın ‘Eğitim için Kosova’nın Kurumsal Kalkınması’ programı.

⁵ Kosova Belediyelerinde Eğitime dair 2008 Yasası ((Yasa no. 03/L-068)’nın öngördüğü gibi Sırp dili eğitiminde öğretim malzemelerini denetlemesini yapması gereken Bağımsız Komisyon hala kurulmuş değil.

⁶ Bu konu sadece Dragaş’ta Sırp müfredatına göre ders gören Goralı öğrenciler için sınırlı kalmıştır.

⁷ Ancak, Mart 2009 yılında Sırbistan’ın Kosova ve Metohiya Bakanlığı (p. 15) tarafından yayınlanan “Kosova ve Metohiya’ya Daimi Var olmak için Dönüş Stratejisi” tasarısına göre Sırbistan Eğitim Bakanlığı tarafından yönetilen okullarda daha doğrusu 177 ilkökul ve 48 ortaokulda 19,530 öğrenci 2008/2009 yılında eğitim görmektedir.

yapılan ilkököl ve ortaokul öğrencilerinin toplam sayısı 439,445 olmak üzere bu öğrencilerin 13,446'sı (yüzde 3.06'sı) çoğunluk olmayan toplumlara⁸ ait öğrencilerdir.

Toplulukların eğitimleri⁹ hakkında yapılan yuvarlak masa toplantılarından sonra, AGİT, çoğunluk olmayan toplulukların eğitime erişimlerini ve kalitesini ve de yapılan olası ilerlemeye değerlendirmek için Kosova'nın her bölgesinde, çeşitli belediyelerinde, kasabalarında, köylerinde¹⁰ Kosova müfredatı ve Sırbistan Cumhuriyeti müfredatıyla eğitim gören kişilerle görüşmeleri gerçekleştirdi. Görüşmeler ilkököl ve ortaokul öğrencileri, öğretmenler, ebeveynler ve Belediyelerin Eğitim Müdürlüklerinde çoğunluk toplumuna ait olmayan temsilcilerle gerçekleşmiştir. Toplam olarak 738 kişiyle görüşmeler yapılmıştır, bunlardan 295 bayan (%40). Kosova Sırp toplumuna ait 235 kişi, Romenlerde 136, Aşkalılardan 92, Kosova Boşnaklarından 82, Kosova Türklerinden 62, Kosova Arnavutlarından 53, Goralılardan 35, Mısırlılardan 26 ve Kosova Hırvatlarından 17 kişiyle görüşmeler gerçekleşti (ilave edilen ANEKS 1 belgesine bakınız). Bu yaklaşım, topluluklara sağlanan eğitim hakkında topluluk üyelerinin düşünce, ihtiyaç, endişe ve çıkarları konusunda bilgileri toplamayı mümkün kıldı. Raporda kullanılan terminoloji hem erkek hem de kız öğrencileri için kastetmektedir.

Aşağıdaki başlıklar, çoğunluk toplumu olmayan topluluk üyelerinin eğitime erişimi ve eğitim kalitesi, eğitim sistemlerinin ayırımı ve her iki eğitim sisteminde eğitim gören ya da multi etnik (çok etnikli) okulların işlevsel olması için engeller hakkında görüşler yer almaktadır. Bundan ziyade, Kosovada mevcut olan her iki eğitim sisteminde Kosova'da yaşayan topluluklar kimlikleri ne tarihleri açısından nasıl tanıtıldıklarını ve resmi olmayan dilde eğitim gören çocukların resmi dilde/dillerde de eğitim görmeleri için ne tür adımların atıldığını açıklamaktadır.

2. ERİŞEBİLİRLİK VE EĞİTİM KALİTESİ

2.1. Anadilinde eğitime erişim ve ders kitapları

⁸ Kaynak: Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, Eğitimdeki Statiksel Bilgiler ve Göstergeler, 2004/05, 05/06, 06/07, Priştine, p. 103, tabela 7. Bu sayı 4,504 (yüzde 1.02) Kosova Boşnağını, 3,053 Kosovo Türkünü, 2,899 Aşkali, 1,265 Goralı, 1,086 Mısırlı, 548 Romen ve 70 Kosovo Hırvat öğrencisini içermektedir. Goralılar ve Kosovalı Hırvatlar aslında Sırp müfredatıyla eğitim görmektedirler.

⁹ Kosova Boşnakları hakkında yuvarlak masa toplantısı (16 Ekim 2007, Reçane), Kosova Türkleri hakkında yuvarlak masa toplantısı (23 Ekim 2007, Prizren) ve Goralılar hakkında yuvarlak masa toplantısı (30 Ekim 2007, Dragaş)ç Yuvarlak masa toplantıları AGİT, Kosova Eğitim Bakanlığı, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletlerin Kosova Geçici Yönetimi Misyonu (UNMIK) ve UNICEF tarafından ortaklaşa düzenlendi.

¹⁰ Ştirpste; Gilan; Novo Brdo; Kamenica; Ferzovik; Vitina; Obiliç, Crkvena Vodica, Babin Most ve Plemetina (Obiliç); Kosova Ovası; Lipyan, Mali Alaş ve Yanova (Lipyan); Podujevo; Ştimle; kuzey ve güney Mitroviça; Zveçan; Zubin Potok; Leposaviç; Skenderay; Vuçiturn; İpek, Gorajdevats, Siga ve Brestovik (İpek); Istog ve Obiliç Osoyane (Istog); Klina; Deçan; Prizren, Panyane ve Reçana (Prizren); Mamuşa; Dragaş, Mlike, Globoçitsa, Lyubovişte, Brod ve Kruşevo (Dragaş); Rahovça ve Velika Hoça (Rahovça).

Kosova yasaması, kamu eğitiminin her düzeyinde seçilmiş resmi dilde¹¹ eğitim görme hakkını vermektedir ve Kosova’da geleneksel olarak yaşayan belediyelerde ise topluluk üyelerine¹² toplulukların dillerinde ana okul, ilkokul ve ortaokullarda eğitim görme hakkını vermektedir. Uygulamada, Goralı öğrenciler istedikleri gibi Sırp müfredatına uygun eğitim görmeleri konusunda zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sırp müfredatına uygun olarak eğitim gören Kosovalı Boşnak öğrenciler ise kendi kültürel farklılıklarına dair uyumun ve hassasiyetliğin olmamasından yakınmaktadırlar. Sırp müfredatıyla çalışan sadece bazı okullarda Romen öğrenciler kendi dillerinde ders görebiliyorlar. Kosova müfredatı çerçevesinde Kosovalı Türk ve Kosovalı Boşnak öğrenciler kendi dillerinde eğitim görebiliyorlar ancak ortaokul eğitimi için kitaplar mevcut değil, ayrıca ilkokuldaki bazı sınıflar için de kitaplar hala yayınlanmamış durumda. Kosova’nın kuzeyindeki Kosovalı Arnavutların kendi dillerinde ilkokula eğitimleri mevcuttur, ancak belediyelerinden destek görmemektedirler.¹³ Kosovalı Hırvat, Romen, Aşkali, Mısırlı ve Kosovalı Karadağlıların kendi kimliklerini koruyan eğitime erişimleri bulunmuyor.

Sırp müfredatıyla çalışan okullar

Sırp dilinde eğitim almayı seçen öğrenciler Sırp müfredatına uygun olarak ders yapmaktadırlar. Aslında onların eğitime erişimleri ve ders kitapları yaşadıkları yerler ve ekonomi durumlarına göre değişmektedir. Ders kitapları sadece Sırp dilindedir. Ancak, Sırp dili eğitim sisteminde diğer dillerde kullanılan kitaplar elde edilmiş olabilir.¹⁴ Sırbistan hükümetinin Eğitim Bakanlığı Mitroviça ve Gilan bölgelerinde okuyan birinci sınıflardaki Romen öğrencileri ve Dragaş’taki Goralı öğrenciler için ve ücretsiz olarak sağlamaktadır oysa Kosovalı Sırp öğrenciler bir set ders kitabı için yaklaşık 60 Avro ödemek zorundalar. 2009/10 Eğitim yılı için tüm kitaplar tüm öğrenciler için ücretsiz olarak dağıtılacaktır.¹⁵ Öğretmenler, ebeveynler ve öğrenciler Sırp müfredatını ve Sırp dilinde kullanılan ders kitaplarını övmektedirler.

Genel olarak Kosovalı Sırp öğrenciler ilkokul ve ortaokul eğitimine erişim ve ders kitaplarının mevcudiyeti konusunda zorluklarla karşı karşıya kalmamaktadırlar. Sırp müfredatına göre çalışan okulların durumu genel olarak iyidir,¹⁶ öğrencilere ulaşım sağlanmaktadır ve Romen öğrencileri dışında öğrencilerin okula gitme yüzdeliği çok yüksek durumda. Üniversite öğrenciler yüksek eğitimlerine Mitroviça Üniversitesinde (geneler olarak Kosova Ulaşım ve İletişim Bakanlığının tarafından sağlanan yardımsever otobüs yardımıyla ulaşimleri sağlanmaktadır) ya da Sırbistan’ın diğer üniversitelerde

¹¹ Madde. 4.4(b), Anayasa Çerçevesi; UNMIK 2001/9 Yönetmeliği, 15 Mayıs 2001, Madde 19.1, UNMIK’in 2006/51 No’lu Dillerin Kullanışı Yönetmeliği (Dillerin Kullanışı Yasası), Madde 19.1, Kosova Anayasası Madde 59.2,)2008 Kosova Anayasası), 2008 Topluluk Hakları Yasası Madde. 8.1

¹² Madde 4.4(b), Anayasa Çerçevesi; Madde 3.2(c), UNMIK 2002/19 No’lu Kosova’da İlkokul ve Ortaokul Eğitimi Yasasına dair Yönetmelik (İlkokul ve Ortaokul Eğitimi Yasası); Madde. 20.1, Dillerine Kullanışı Yasası; Madde 59.3, uygulanmakta olan Anayasa; Madde. 8.1, 2008 Topluluklar Hakları Yasası.

¹³ Bu belediyeler anadili Arnavutça olan öğrencilere hizmet sunmamaktadırlar ve Kosova Eğitim, Teknoloji ve Bilim Bakanlığı tarafından ya da merkezi hükümetten ayrılan fonları harcamamaktadırlar.

¹⁴ Mesela Preşeva’da kullanılan Arnavutça ders kitapları.

¹⁵ İpek bölgesinde görüşmeler yapılan kişiler tarafından doğrulandığı gibi.

¹⁶ Kamenitsadaki okul dışında okullara tadilat gerekmektedir.

devam etmektedirler. Sadece Binaç (Vitina belediyesi) ve Vitina kasabesindeki öğrencilere güvenlik gerekçesiyle ebeveynleri eşlik etmektedirler. Yerlerinden edinmiş Kosova Sırplarının yerleşmiş oldukları yerlerde eğitime görme ya da okula gitme konusunda tam erişimleri mevcuttur. Ancak, bazı durumlarda yerlerinden edinmiş Kosovalı Sırpların daha önce yaşamış oldukları yerlerde ya da doğmuş oldukları yerlerde okula gitme yaşlarında olan çocukların eğitim erişim (tahsil görme) olanakları bulunmuyor ki bu konu istihdamın olmaması konusuyla birlikte Sırpların geri dönüşleri konusunda en büyük engelleri teşkil etmektedir.

Goralı öğrenciler istekleri doğrultusunda Sırp dilinde eğitime devam etmekte, ancak mevcut durumda Kosova’da Sırp dili eğitimi için müfredatın olmamasından dolayı büyük zorluklarla karşı karşıya gelmektedirler. 2008/9 Eğitim yılında Dragaş belediyesi tarafından yönetilen okullarda Sırp dilinde eğitimin Sırp müfredatına göre devam etmesi belediye yetkilileri ve Goralı öğretmenler arasında anlaşmazlıklara vesile olmaktadır. Sırbistanın Kosova ve Metohiya Eşgüdüm Merkezi’nin yapmış olduğu bir taleple Goralı öğretmenlerden ya Sırbistan Eğitim Bakanlığı ya da Kosova Eğitim Bakanlığı’yla sözleşmeleri imzalamaları istendi, ancak bu öğretmenler 2006 yılından itibaren Sırbistan Eğitim Bakanlığı’yla sözleşmeleri imzaladılar. Dolayısıyla, bu konu bir taraftan Goralı topluluğu diğer bir taraftan da Dragaş Belediyesi ve Kosova Boşnak topluluğu arasında anlaşmazlıklara yol açtı.¹⁷ Dragaş belediyesiyle sözleşme imzalamaya yanaşmayan Goralı öğretmenler, Eylül 2008 tarihinden itibaren Dragaş kasabasında bulunan ‘Nezim Berati/Nebojša Jerković’ (belediye tarafından yönetilen) okuluna girişleri yasaklandı. Netice olarak, Goralı çocuklar bu tarihten itibaren 1999 yılında önce Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Boşnaklarla paylaştıkları okulda ders görme imkânlarını kaybettiler ve bu okulda Sırp dilindeki eğitimi almamış oldular. 3 Mart 2009 tarihinde, AGİT’in Ulusal Azınlıklar Yüksek Komisyoneyle yapılan anlaşmadan sonra Goralı öğretmen ve öğrenciler okula dönerek Sırp dilindeki eğitime devam etmeye başladılar.¹⁸ Ancak her iki sistemde çalışan eğitim personelinin okulda yerleşme ya da ikamet kuralları konusunda anlaşmaya varamamaları sonucu olarak 17 Mart 2009 tarihinde Goralı öğretmenler tek taraflı karar alarak okuldan çıktılar. Goralı öğretmenlerin okula dönüşlerini sağlamak için görüşmeler mevcut durumda devam etmektedir. Goralı öğrenciler yüksek eğitimlerini Sırbistan’da ya da seçilmiş resmi dilde eğitim görme olanakları imkanı sağlayan eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya’da devam etmektedirler.

Sırp müfredatına göre eğitim gören Boşnak öğrenciler bu sistemin akademik ya da üniversite mezunu olmak ve kendilerini farklı alanlarda geliştirmek için iyi bir temel oluşturduğunu düşünmektedirler. Ancak, bu sistemde hassaslığın olmaması ve onların kültürel çeşitliliğine adaptasyonu konusunda eksikliklerin olduğunu işaretini çizmektedirler. Bu öğrencilerin (Boşnak öğrenciler) ihtiyaçlarını hitap edecek maddeler ya da bölümler bulunmuyor, mesela Bosna ve Hersek’ten Boşnak öğrencilere kitapların tanıtılması mevcut değil.

¹⁷ Goralılardan farklı olarak Kosovalı Boşnaklar Kosova müfredatında Boşnak dilindeki eğitim konusunda karar vermişler. Goralı öğretmenler Sırbistan müfredatına göre çalışıp eğitim sunuyor ve belediyeye anlaşmaları imzalamıyorlar.

¹⁸ Bu 5-8 sınıfları arasında öğrenci ve öğretmenleri kastetmektedir. 1-4 sınıfları öğrencileri dönmedi çünkü Kosova müfredatıyla çalışan okul müdürü iki Goralı öğretmenin dönmesine izin vermedi.

Kabarık sayıda Romen öğrencinin eğitim gördüğü Sırp dilindeki müfredat sisteminde sadece Gilan ve Kamenıça¹⁹, Mitroviça, Uglyare (Kosova Ovası belediyesi), ve Yanyevo'da (Lipyan belediyesi) bazı okullarda Romen dilinde eğitim yapılmaktadır, ancak temel eğitim dili ise Sırp dilidir. Romen dili eğitim için ders kitapları Sırbistan ya da Yugoslavya Eski Cumhuriyeti Makedonya'dan getirilmektedir. Dolayısıyla bahsedilen devletlerden getirilen kitaplar Kosova şartlarına göre uygun hale getirilmemiş, bundan dolayı bu kitaplar yerel Romenlerin kültürel ve lingvistik (dile ait) özelliklerini yansıtmamaktadır ve netice olarak da bu kitapları öğrencilerin anlamaları çoğu defa zor oluyor. Ayrıca, bu kitapları satın almak²⁰ da çok zor. Mitroviça'da Romen öğrencilerin sınırlı sayıda Romen dilinde ders kitapları bulunmaktadır. Bu kitaplar okula ait ve eve alınmalarına müsaade edilmiyor. Söylenenlere göre sadece iki Romen öğrenci Sırp müfredatına göre yapılan ortaokul eğitiminde yer almaktadır. Gilan'da Romen öğrencilerin çoğu sadece ilkokulu (ya Arnavutça ya da Sırpça dilinde) tamamıyor, ya da eğitimlerini tamamlamadan okuldan ayrılıyorlar. Ortaokul eğitimini tamamlayıp yüksek eğitimlerine devam etmek isteyen ve maddi olarak gücü yeten veya öğrenci burslarından faydalanan öğrenciler yüksek eğitimlerine Kosova dışında Sırbistan ya da Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya'da ya Sırpça ya da Makedonca eğitim görüp mezun olmaktadırlar.

Kosova müfredatıyla çalışan okullar

Kosova müfredatında kullanılan ders kitaplarının kalitesi ve müfredatın müsaitliği ders kitaplarının hazırlanmış olduğu, mesela Arnavutça, Boşnakça ve Türkçe dillerine bağımlıdır. Kosova müfredatı çerçevesi genel derslere ve milli dersler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Milli dersler dil, tarih, resim ve müzik dersleridir. Kosova Türkleri ve Kosova Boşnakları için milli dersler Kosova Türk ve Kosova Boşnak topluluklarına ait uzmanlar tarafından hazırlanmıştır. Genel dersler için ders kitapları ve müfredat Kosova Arnavutları uzmanları tarafından hazırlanmaktadır ve kitaplar hazırlandıktan sonra Türkçe ve Boşnak dillerine tercüme edilmektedir. Her iki dile de yapılan tercüme zayıf olarak nitelendirilmektedir.²¹

İlkokul ve Ortaokul Yasası Eğitim Bakanlığını mecburi eğitim²² içerisinde yer alan (1-9 sınıfları) tüm sınıflar için ders kitaplarını ücretsiz dağıtmakla yükümlü kılmaktadır. Aynı zamanda Bakanlık belediyelerle işbirliği içerisinde öğrencilere “kendi anadillerinde”²³ uygun ders kitaplarını sağlamak açısından sorumludur.

¹⁹ Gilan kasabasında bir ilkokul, Kamenitsa kasabasında bir ilkokul, ve karışık olan Berivoytse köyündeki okul haftada bir buçuk yada iki ders sunmaktadır.

²⁰ Romen öğretmenlerine göre Romen öğrenciler Kosova'daki Romenlere atıfta bulunmayarak Sırbistan'da ve Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya'da kendi kimlikler hakkında bilgi edinmektedirler. Romen öğrenciler Sırbistan'da ve Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya'da yazı ve konuşma dili olarak kullanılan dile Romen dili ve dilbilgisi hakkında eğitim görmektedirler. Çoğu defa Romen öğretmenler kitapları satın alarak kopyalayıp öğrencilere dağıtmaktadırlar. Bazı defa da kitaplar Sırbistan hükümeti tarafından sağlanmaktadır.

²¹ Tercümanların tercüme konusunda sınırlı becerilerinden dolayı ya da ders kitapların içeriğiyle pek fazla bilgileri olmamasından dolayı tercüme edilen ders kitapları hem teknik açıdan hem de içerik açısından tercümesi zayıf olduğu düşünülmektedir.

²² Kısım 3.2 (b), Kosova'da İlkokul ve Ortaokul Eğitimi Yasası.

²³ Kısım 7.6, Kosova'da İlkokul ve Ortaokul Yasası.

Mitroviça bölgesinde bulunan kuzey belediyelerde Kosovalı Arnavut öğrencilerin Kosova müfredatıyla yapılan eğitime erişimleri bulunmaktadır. Ancak, son birkaç yıl içerisinde Zveçan ve Leposaviçte enklav bölgelerinde yaşayan ve sosyal ve ekonomi açısından güçsüz kalan (marjinalleştirilen) Kosovalı Arnavutların için ders kitaplarının satın alınması engeli teşkil etmektedir. 2008 yılından itibaren Eğitim Bakanlığı ücretsiz olarak ders kitaplarını ilkokul öğrencilerine sağlamaktadır. Söz edilen bölgede yaşayan Aşkali topluluğuna ait öğrencilerin ekonomi durumlarının zayıf olması eğitim masraflarını karşılayamamaları netice olarak okulda eğitim görmelerini ve okuldan ayrılmalarını etki etmektedir. Aşkalılar genelde, ders kitapları açısında yapılan bağışlara, Eğitim Bakanlığı, uluslararası kuruluşlar ve diğer özel donörlerin desteklerine güvenmektedirler.

Müfredata uygun olan kitapların olmaması Türkçe ve Boşnak dillerinde sağlanan ana dilindeki eğitimin kalitesini ciddi bir şekilde etkilemektedir. Türk ve Boşnak dillerinde²⁴ müfredata uygun kitaplar ya mevcut değil (ortaokul eğitiminde, 10 – 13 sınıfları için) ya da sadece bazı kitaplar mevcut (ilkokul eğitimi, 6 – 9 sınıfları için). 2008/9 Eğitim yılı için Türk ve Boşnak dillerinde eğitim gören öğrencilere Eğitim Bakanlığı tarafından 1-5 sınıf öğrencilerine ücretsiz olarak tamamlanmamış bir dizi kitap seti²⁵ dağıtılmış. İpek'te çalışan eğitim görevlileri yeterli sayıda ders kitaplarının dağıtılmadığını doğrulamaktadırlar, ayrıca az sayıda kalifiyeli müelliflerin olması ve sınırlı sayıda kitapların basım masraflarında basım evlerinin ekonomi açıdan kayıplara karışmasından dolayı kitapların hazırlanmasına, tamamlanmasına ve de yayınlanmasına engel olan konular olarak altını çizmektedirler. Basım evleri 1000 sayının altında ders kitabını basınca ekonomi açıdan kayıplara maruz kalmaktadırlar, oysa Kosova çapında sınıflarda 200'den fazla Boşnak öğrencileri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu konuyu göz önünde bulundurarak Eğitim Bakanlığı kitapların yayınlanması için para yardımı yapmalıdır. Aynı konu Türk dilindeki kitaplar için de geçerlidir.

Mamuşa ve Gilan²⁶ kasabalarında Kosovalı Türk öğrencileri kendi ana dillerinde ortaokul düzeyine kadar (Prizrende üçüncü derecede eğitim – Eğitim Fakültesi) eğitime erişimleri mevcuttur. Ancak, ders kitaplarının birçoğu hala müsait değil ve netice olarak da özellikle ortaokul ve yüksek öğrenimi kazanmak için yapılan sınavlarda Türk

²⁴ Mesela, Zlapek (İpek belediyesi) ve Dobruşa (Istog belediyesinde)'da 6-9sınıfların öğrenim gören Boşnak öğrencilerin genel dersler ve tarih dersleri için kitapları bulunmuyor.

²⁵ Eğitim Bakanlığı 2008/9 yılında 200,000 Avro yatırım yaparken Türk ve Boşnak dilinde bazı kitapları bulmak mümkün değil yada bazılarını sadece parayla satın alabilirsiniz. Mesela Ekim 2008 tarihinde Prizrende milli derslerle ilgili şu ders kitapları mevcut değildi.: Boşnak dilinde alfabe (1. sınıf), Boşnak dilinde Okuma Kitabı (4-5 sınıfları), Boşnak dilinde Resim kitabı (3 ve 5. sınıflar) ve Boşnak dilinde Müzik Kitabı (3-5. sınıflar için), Türk dilinde Okuma kitabı (5. sınıf) Türk dilinde Müzik Kitapları müsait değil ve Türk Dilinde Alfabe Kitabı Kosova'da hala yayınlanmamış durumda. Bu kitaplar Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya'dan getiriliyor ve öğrenciler tarafından satın alınıyor. Türk dilindeki Resim Kitapları Kosova'da yayınlanmış ve kitapçılarda müsait ve satın alınabilir. Ayrıca şu genel ders kitapları Prizrende mevcut değildi: Matematik ders kitabı (3 ve 5. sınıfları), Pratik ders kitabı (5. sınıf), Doğa ve Toplum (5 sınıf), ve Vatandaşlık ders kitabı (5 sınıf); oysa Boşnak dillerinde ise Matematik (1, 2 ve 5. sınıflar), Doğa ve Vatandaşlık ders kitabı (5. sınıf) mevcut değildi. Kosova çapında Boşnak dilindeki eğitimde beşinci sınıf ders kitapları mevcut değil.

²⁶ Gilan'ın üç okulunda Kosova müfredatına uyumlu olarak Türk dilinde eğitim sağlamaktadır.

öğrencilerini Arnavut öğrencileriyle kıyasladığımız zaman dezavantajlı bir durumu getirmektedir. Öğrenciler çoğu defa Türkiye'den getirilen kitapları ya da öğretmenler tarafında verilen sözlü bilgilere defterlerine not alarak ders kitabı olarak kullanılmaktadırlar. Ders zamanlarının büyük çoğunluğu öğretmenler tarafında yapılan açıklama ya da dikte için harcanmaktadır ki bu konu müfredatla uyumlu olmadığı ve açıklamalar ya da dikte esnasında zaman kısıtlılığından dolayı öğrencilere soru sorma imkânlarını tanımadığı olarak algılanmaktadır.

İpek belediyesinde Kosovalı Boşnak öğrenciler, öğretmenler ve ebeveynler Boşnak dilinde yeterli sayıda ders kitaplarının olmadığını vurgulamaktadırlar. Bahsedilen kitaplar ya hala hazırlanmamış ya da dağıtım konusunda gecikmeler yaşanıyor. Öğretmeler ayrıca, ders kitaplarının okul be bölgeler konusunda eşit davranılmadığını ve genel olarak müsait olan kitapların tamamen dağıtılmadığını gözlemlediklerini vurgulamaktadırlar. Bunun dışında, milli ders kitapları olarak Bosna Hersek'ten getirilen kitaplar müfredata uygun değil ve güncelliğini yitirmiş ve eskimiş hale gelen kitaplar durumunda. Yeterli sayıda kitapların olmaması İpek Yüksek Öğretim Okulunda ve Zlopek (İpek belediyesi) ortaokulunda okuyan öğrencileri de negatif yönde etki etmektedir. Dolayısıyla öğrenciler genellikle öğretmenlerden açıklamaları dinlerken not tutmaktadırlar. Onlar, Boşnak dili, tarih ve vatandaşlık ders kitaplarının Kosova'da yaşayan Boşnak toplumunun özelliklerini yeterlice yansıtmadıklarını düşünmektedirler. Priştine Üniversitesi'nde Boşnak dilinde yapılan eğitim sınırlı olmasına rağmen ortaokul öğrencilerin yaklaşık yüzde 70'şi yüksek öğretime devam etmektedirler. Genellikle öğrenciler en fazla İpek'te bulunan İşletme Fakültesinde eğitimlerine devam etmektedirler, oysa Prizren ve Priştine'de (sadece Arnavutça dilinde eğitim sağlanmaktadır) yüksek eğitimlerine devam etmeleri konaklama ve yiyecek içecek masraflarından dolayı Boşnak öğrenciler için çok pahalıya mal oluyor.

Gilan bölgesinde ise az sayıda yaşatan Kosovalı Boşnak topluluğuna ait olan öğrenciler Kosova eğitim müfredatına uygun olarak Boşnak dilinde eğitim imkânları olmadığı için Arnavut dilinde eğitim görmektedirler. Goralı öğrenciler ise Ferzovik'te Kosova eğitim sisteminde Arnavutça dilinde eğitim görmektedirler, oysa Kamenica ise Goralı öğrenciler Sırp eğitim sistemine göre eğitim görmektedirler. Mitroviça ve Vuçitirn'da yaşayan Kosovalı Türk öğrenciler Kosova müfredatınca Arnavut dilinde eğitim görmektedirler ve kendi ana dillerinde²⁷ ilkökul eğitiminin yapılması konusunda talepte bulunmamaktadırlar. Ancak, bu öğrencilerden bazıları Priştinede Türk dilinde eğitim sağlayan ortaokulda ortaokul eğitime devam etmektedirler. Yanyevo'da (Lipyan belediyesi) yaşayan Kosovalı Türk öğrenciler ise Kosova müfredatınca Arnavut dilinde eğitim görmektedirler. Yanyevoda yaşayan topluluk temsilciler Türk dilinde eğitim yapılmasına için ilgilerini ifade etmişlerdir.

2.2. Öğretmeler, öğretilere ait seminerler ve okul yönetimi

Uygulanmakta olan yasama çerçevesi içerisinde Kosova hükümeti, kalifiyesi yeterli olan personelin, topluluk dilinde öğretmen olmak isteyen adaylar için eğitim düzenlemelerini

²⁷ Taleplerin olmaması nedeniyle 2007/8 yılında ana okulda Türk dilinde eğitim sağlanmıyor.

sağlamakla yükümlüdür. Eğitim seminerleri topluluğun konuştuğu dilde gerçekleşmeli ve ayrıca eğitim seminerine seçilecek olan adaylar ana dilinde konuşan kişiler olmalıdır. Bunun ötesinde, Eğitim Bakanlığı ve belediyeler, topluluk dillerinde eğitim sağlayan kamu eğitim kurumlarında öğretmen ve müdürlerin ilgili topluluğa ait olmalarını sağlamalıdır, yada ilgili topluluğun²⁸ kimliği hakkındaki yeterli bilgisi olan yetkililerin bu görevlerde bulunmasını sağlamalıdır.

Pratiğe ya da uygulamaya gelince, hem Kosova hem de Sırbistan müfredatıyla çalışan okulların yönetimlerinde çoğunluk topluluğuna ait temsilcilerin yeterli temsiliyeti olmadığı gözükmektedir. Kosova eğitim sistemi belli bir boyuta kadar Türk dili ve Boşnak dili eğitimde çalışan öğretmenler için ana dillerinde seminerler sağlamaktadır, ancak uzmanlık dersleri için ise eğitim seminerleri sadece Arnavutça dilinde mevcuttur. Sırp dilinde Üniversite eğitim kuzey Mitroviça'da müsaittir, ancak Kosova diplomalarına sahip olan öğrenciler bu üniversiteye kayıt olmak konusunda zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sırp müfredatında, daha doğrusu Sırp dilindeki eğitimde çalışan öğretmenler için profesyonel gelişmeleriyle ilgili eğitim seminerlerine katılmaları zor oluyor, çünkü bu eğitim seminerleri Sırbistan'da düzenlenmektedir. Ayrıca, Romen dilinde eğitim sunan öğretmenler için de özel olarak hiçbir seminer kendilerine sunulmuyor. Kosova müfredatı eğitim sisteminde kabarcık sayıda gereken kalifiyeye sahip olmayan öğretmenler bulunmaktadır. Bazı belediyelerde Türk dili ve Boşnak dilinde eğitim sunan öğretmenlerin sayısı yetersizdir ve bu öğretmenlere kalitesi zayıf olan simültane tercüme aracılığıyla profesyonel eğitim seminerleri düzenlenmektedir.

Öğretmenler için yüksek eğitim

Yüksek eğitime erişmelerini sağlamak için tüm topluluklara ait yeterli sayıda öğretmenler için eğitim seminerlerinin örgütlenmesi gerekmektedir. Üniversite eğitimine eğiti olarak erişmek konusunda alakalı uygulanmakta olan yasa tüm topluluklardan adayların yüksek eğitime katılmalarını sağlamak için özel önlemleri öngörmektedir. Hükümet, mevcut olan profesyonel eğitim seminerleri ve topluluklar dillerinde yüksek eğitim görme olanaklarını devam ettirmekten sorumludur. Uygulanmakta olan yasamaya göre, yapılan talepler yoğunluğunda ve maddi ya da finansal kapasitelere²⁹ uyumlu olarak topluluklar dillerinde ilaveten (ek olarak) yüksek öğretim ve profesyonel eğitim seminerleri sağlanmalıdır. Ancak uygulamada ya da pratikte resmi olmayan dillerde³⁰ yüksek eğitim imkanları sınırlı durumda, ve 17 Şubat 2008³¹ tarihinden sonra Sırp dilinde yüksek eğitim erişmek (ulaşmak yada kayıt olmak) bir engeli oluşturmaktadır. Çoğunluk toplumuna ait

²⁸ Maddeler 8.8 ve 8.9, 2008 yılı Topluluklar Hakları Yasası.

²⁹ Maddeler. 8.3 ve 8.11, 2008 yılı Topluluklar Hakları Yasası.

³⁰ Priştine Üniversitesi Türk dilinde ve Boşnak dilinde eğitim sunmaktadır, mesela Türk filolojisinde (50 kontenjan), Boşnak ve Türk dilinde Eğitim Fakültesi (Öğretmen olma bölümü) (her iki dilde de 35 kontenjan), Enformasyon Teknoloji (Boşnak dilinde, 35 kontenjan) ve Ticaret İdarisi (Business) (Boşnak dilinde, 80 kontenjan).

³¹ Sırp dilindeki yüksek öğretim ise Mitroviça Üniversitesinde müsaittir. Ancak 17 Şubat 2008 tarihinden sonra Kosova yetkilileri tarafında verilen ortaokul diplomaları bu Üniversite ve Sırbistan'daki Devlet Üniversiteler tarafından geçerli sayılmamaktadır. Sırp dilinde yüksek eğitimlerine devam etmek isteyen Boşnak toplumuna ait öğrenciler Aralık 2008 tarihine kadar bu haktan maruz kaldılar, ancak Eğitim Bakanlığı Prizren belediye tarafından UNMİK mühürlü diplomaları yayınlamasıyla bu sorun çözüldü. Gelecekte bu sorunlarla karşı karşıya kalmamak için sürekli bir çözüme ihtiyaç duyulmaktadır.

olmayan öğrenciler yüksek öğretim imkanlarını bulmak için yabancı ülkelere göç³² etmektedirler. Bu öğrenciler Kosova'ya döndüklerinde ise yabancı ülkelerde kazanmış oldukları diplomaların tanınması için uzun beklemelemlerle ve de Priştine Üniversitesi'nde³³ ek sınava girmekle karşı karşıya kalmaktadırlar. Türkiye Üniversitelerinin farklı branşlarında (Kosova'da denkliği yapılması mümkün olmayan branşlar) okuyan ve diplomalara sahip olan Kosovalı Türk öğrencileri diplomalarının tanınması konusunda sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Kosova³⁴ dışında kazanılan Üniversite Diplomalarının Tanınmasına dair İlke ve Prosedürlerle alakalı İdari Talimatın uygulanması bu soruna çözüm üretebilecektir. Priştine Üniversitesi'nde sadece belli topluluklar³⁵ için Arnavutça dilindeki eğitimleri için rezerve edilen kontenjan mevcuttur, ancak konuyla ilgili topluluk üyelerine mesela üniversitede başarılı bir performans sağlamak için ek olarak lingvistik (dile ait) destek (mesela Arnavutça dili kursları) sağlanmıyor.

Sırp müfredatıyla çalışan okullar

Okul müdürlerin, öğretmenlerin ve ebeveynlerin çoğu Sırbistan müfredatıyla gerçekleştirilen eğitimde çalışan öğretmenlerin geçmişi ve akademik kalifiyelerinin genellikle memnun olduğu düşüncesindedir, ama yine üniversite adaylarının³⁶ olmadığı bazı derslere ortaokul mezunu öğretmenlerin de girdiği gözden kaçmamaktadır. Sırbistan Eğitim Bakanlığı tarafından Sırp öğretmenlere Kosova dışındaki Sırbistan şehirlerinde düzenlene profesyonel seminerlere katılmalarını önermektedir, ancak düzenlenen bu seminerlere katılmak için yol ve konaklama masrafları karşılanmadığından dolayı öğretmenlerin çoğu katılmıyor. Kosova'da ortaokul eğitimini tamamladıktan sonra birçok öğrencinin yüksek öğrenimlerine Sırbistan'da ya da yabancı ülkelerde devam edebilmeleri eğitim kalitesinin göstergesidir. Mitroviça'da okuyan Kosovalı Boşnak öğrenciler Sırp dilindeki müfredatla gerçekleşen eğitimde kendi kültür ve dinlerini korumak konusunda endişelidirler, ve konuyla ilgili kendi kültürlerinin özellikleri için öğretmen ve okul yöneticileri duyarlılık konusunda geliştirilmiş seminerlerin yapılması

³² Bu konu sadece Kosovalı Türk, Kosovalı Boşnak, Gorahlılar, Romenler ve Kosovalı Hırvatlar için geçerli değildir, ayrıca Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Sırlar için de geçerlidir. Kosovalı Türk öğrenciler yüksek eğitimi için (diğer topluluk öğrenciler için de açık) Türkiye Cumhuriyetinde burs almaktadırlar dolayısıyla daha avantajlı durumdadır. En azından 300 kadar Kosovalı Türk öğrenci mevcut durumda aldıkları burslar sayesinde Türkiye Üniversitelerinde yüksek eğitimlerine devam etmektedirler.

³³ Bu öyle denilen 'nostrifikasyon ya da denklik' prosedürleridir. Ancak, Avrupa Bölgesinde Yüksek Eğitimle ilgili Diplomaların Tanınmasına dair Lizbon Anlaşması (1997, CETS No. 165), çerçevesinde yabancı ülkelerde kazanılan diplomaların tanınmasıyla ilgili basitleştirilmiş ve harmonize edilmiş 'tanınmak' prosedür ve yöntemleri tanıtılabilir.

³⁴ 39/2008 No'lu İdari Talimat, Eğitim Bakanlığı.

³⁵ Priştine Üniversitesinde 2008/9 eğitim yılı için Kosovalı Türk, Kosovalı Boşnak, Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrenci adayları için 134 kontenjan rezerve edilmiş ya da tahsis edilmiş durumda. Dışlama maddesine göre "Kosovalı olmayan ve azınlık toplumun ait olan öğrencilerin sadece onlar için ayrılan kontenjan için başvurabilirler" ve topluluğu temsil eden kuruluşun öğrencinin hangi topluma ait olduğuna dair bildirisinin kanıt olarak gösterilmesi talepleri endişeleri yaratmaktadır. Dolayısıyla kendini tanımlama imkanı mevcut değil ve topluluk temsilcileri kuruluşları tek yönlü (unilateral) sertifikayla vekalet etmektedirler. Konuyla ilgili kriterler talep edilmiyor, mesela daha önceki eğitim dili, ya da topluluk dilinde testin yapılması öngörülüyor. Topluluk üyelerine ayrılan kontenjan sayısı, toplam 8,970 öğrencinin yüzde 1.5'ini oluşturmaktadır. Kaynak: Priştine Üniversitesi, 2008/9 Birinci Eğitim Yılı için Kayıtların Bildirisi, 1, 4, 8, 9 ve 12 sayfaları.

³⁶ Yanovada ki Sırbistan müfredatıyla eğitim sağlayan okulda 20 öğretmenden 18'nin ortaokuldan mezun öğretmen

talep etmektedirler. Öğretmen olmak isteyen Kosovalı Boşnak ve Gorali öğrenciler Priştine Üniversitesi tarafından Prizren ve İpek Eğitim Fakülteleri'nde Boşnak dilinde sağlana eğitimlerine devam edebilirler.

Kuzey Mitroviça, Uglyare (Kosova Ovası belediyesi), Yanova (Lipyan belediyesi), Gilan ve Kameniča'da Sırp müfredatına göre çalışan okullarda Romen dilinde eğitim sağlayan sadece birkaç Romen öğretmen bulunmaktadır. Onların ya da Romen dili için herhangi bir özel eğitim semineri mevcut değil. Gilan bölgesinde Romen topluluğuna ait öğrencilerin çoğu sadece ilkokulu tamamlamaları (ya Arnavutça ya da Sırpça dilinde) ya da eğitimini tamamlamadan okulda çıkmaları gerçeği kalifiyeli Romen öğretmenlerin yetişmesi açısından büyük bir engeli oluşturmaktadır. Yüksek öğrenim görmek isteyen Romen öğrenciler Sırp dilini iyi konuştukları sebebinden dolayı yüksek eğitimlerine Kosova dışındaki Sırp üniversitelerinde ya da Yugoslavya Eski Cumhuriyeti Makedonya'da devam etmektedirler. Ayrıca, Romen dilinde eğitim sunan Romen öğretmenler eğitim seminerlerinden faydalanamıyorlar, çünkü Kosova'da Romen dilinde seminerler fırsatları sağlanmıyor. Diğer yandan ise Sırbistan Eğitim Bakanlığı tarafından Sırbistan'da Romen dilinde sağlanan eğitim seminerlerine Romen öğretmenlerin katılması son derece zor.

Kosova Müfredatıyla çalışan okullar

2008 yılında Zvečan ve Leposaviçte yaşayan Kosova Arnavut öğrencilerin ebeveynleri Kosova müfredatına uygun olarak Boletin okulunda sağlanan eğitim kalitesi, öğretmenler ve pedagojik teknikleri hakkında şikayette bulundular. Genellikle bu okulda okuyan öğrencilerin performansı çok düşük ve Mitroviça'nın güneyindeki ortaokullarına devam ettikleri zaman okuldan ayrılıyorlar. İbar nehrinin kuzeyindeki belediye yetkilileri Kosova müfredatıyla gerçekleştirilen eğitim desteklemezken Eğitim Bakanlığı Mitroviça'nın kuzeyinde Kosova müfredatıyla çalışan Arnavut dilindeki öğretmenlere pedagojik ya da eğitimsel seminerleri düzenlemeyi başaramadı. 2008 yılında AGİT desteğiyle Kosova Eğitim Merkezi tarafından yapılan eğitim standartları ve pedagojik ya da eğitimsel teknikler hakkında seminerler gözle görülebilir ilerlemelere sahne oldu.

Gilan bölgesinde belediye yetkilileri ve okul müdürleri resmi olmayan dillerde³⁷ eğitimin olmaması sebepleri olarak, ana dilinde ders verecek kalifiyeli öğretmenlerin olmaması ve çoğunluk toplumuna ait olmayan öğrencilerin sayısının düşük olmasını göstermektedirler. Ancak, ana dilinde ders verecek kalifiyeli öğretmenlerin olmaması hatta resmi olmayan dillerde eğitim sağlanan belediyelerde de daha yüksek kaliteli eğitim için engelleri teşkil etmektedir.

Mitroviça'da Kosova müfredatıyla eğitim sağlayan okullarda Boşnak dilinde çalışan öğretmenlerin sayısı yeterli değil ya da çok düşük. Dolayısıyla, Boşnak dilini konuşan Arnavut öğretmenler tarafından da Boşnak dilinde öğrenciler dersler yapmaktadır.

³⁷ Ferzovik, Novo Brdo, Ştrpste ve Vitina resmi olmayan dilde haftalık dersleri sağlamamaktadır. Ferzovik ve Kamenitsada birkaç öğrenci dışında diğer Romen öğrenciler bütün diğer belediyelerde Sırbistan müfredatıyla eğitim sunan okullarda derse görmektedirler.

Sınıflarda, yasaya göre belirlenen minimum³⁸ (asgari sayı) sayı altında öğrenci varsa bile dersler yapılmaktadır. Kalifiyeli öğretmenlerin yokluğu tüm dillerde eğitim becerilerin geliştirilmesi için seminerlerin yapılması gerektiği ihtiyacını yaratmaktadır. İpek'te Kosova müfredatıyla ders yapılan Ekonomi ortaokulunda 1600 öğrenciden 80'ni Boşnak toplumuna ait öğrenciler oluşturmaktadır. Bu okulda Boşnak toplumuna ait 13 kalifiyeli öğretmen bulunmaktadır, ancak onlardan hiçbiri uzmanlık alanları olmadığı için milli derslere girmiyorlar. Dolayısıyla bu konu topluluklar için özel dersin olmamasına katkı sunmaktadır. Prizren'de Kosovalı Boşnak, Aşkali, Mısırlı öğretmenler Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen eğitim seminerlerine katılmaktadırlar. Eğitim seminerleri Arnavutça dilinde gerçekleşmektedir (bazen Boşnak dilinde). Ancak öğretmenler sağlanan tercüme kalitesi açısından memnun değiller.

Kosovalı Türk öğretmenleri için ise eğitim seminerleri Kosova Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından sağlanmaktadır ve seminerler esnasında konuşma dili Arnavutça ama Türk diline de simültane tercüme sağlanmaktadır. Konuyla ilgili öğretmenler, eğitim seminerlerinin Türk dilinde yapıldı takdirde daha yararlı olacağını vurgulamaktadırlar. Prizrende Kosovalı Türk öğretmenlerin yaklaşık %90'ı kalifiyeli öğretmen, ancak Gilan'da tüm sınıflarda, derslerde ders tutacak yeterli ve kalifiyeli öğretmenlerin sayısı yetersiz. Bundan dolayı belli dersleri tutmak için kalifiyeleri olmasa bile ya da belli dersi tutmak için hiç kalifiyesi olmasa, kalifiyeli öğretmen yetersizliğinden dolayı öğretmenler birden fazla ders vermekteler. Öğretmen olmak isteyen öğrenciler yüksek eğitimlerini Prizren Eğitim Fakültesi'nde, Priştinedeki Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde ya da Türkiye'de devam ediyor. Mitroviça bölgesinde Kosovalı Türk öğretmenler Arnavutça dilinde eğitim sunmaktadırlar.

Obiliçe, Plementinadaki Topluluklara ait Geçici Barınaktaki okulda Kosova müfredatına göre Aşkali, Mısırlı ve Romen öğrencilere Arnavutça dilinde eğitim sağlanmaktadır. Bu okulda ders veren üç Aşkali ve bir Romen öğretmenin gereken profesyonel kalifiyeleri bulunmuyor, ayrıca ne belediye ne de Eğitim Bakanlığı bu öğretmenlerin profesyonel eğitim seminerlerine katılmasını sağlamamış. Ştimledeki okullarda 15 kadar Aşkali öğrenci ders görmektedir ama sadece bir Aşkali öğretmen bulunmaktadır.

Hem Kosova hem de Sırp müfredatı eğitim sisteminde de okul müdürleri görevleri ilgili çoğunluk toplumu temsilcileri tarafından doldurulmaktadır. Romen, Aşkali ve Mısırlılar öğretmenler sayısı açısından çok düşük sayıları ve okul yönetimlerinde yer almamaktadırlar ya da okul yönetimlerinde temsil edilmemektedirler. Kosovalı Boşnak ve Kosovalı Türkler bir kaç dilde eğitim sağlanan okul³⁹ yönetimlerinde yeterlice temsil

³⁸ Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Öğrenci/Öğretmen Oranını Tanımlama adlı 16/2002 No'lu İdari Talimatı'nın 2 Maddesi ilkokul ve ortaokul eğitimindeki sınıflarda minimum (asgari sayı) öğrenci sayısı 21 öğrenci olması gerektiğini tanımlamaktadır. Bu politika çoğunluk olmayan topluma ait olan öğrencilere gelince ise buy sayı 15 öğrenciye düşürüldü.

³⁹ Prizren kasabasında Türk dilinde eğitimi sağlayan altı ilkokuldan sadece birinde (Çiriyazi Kardeşler) bir Müdür Yardımcısı görevinde bulunmaktadır. Prizren'de dört ortaokulda Türkçe dilinde eğitim sunan okullardaki yönetimde Türk öğretmen bulunmamaktadır. Zlopek (İpek belediyesi) köyündeki okulda öğretmenlerin çoğu Boşnak ancak okul koordinatörü ise Kosovalı Arnavut. Prapaçena (Deçan belediyesi) ve Dobruşa (Istog belediyesi) ilkokulunda çalışan okul öğretmenleri temsiliyet konusunda memnun değiller.

edilmemektedirler, ancak resmi olmayan dillerde⁴⁰ eğitim sağlanan okullarda okul yönetimlerinde temsilcileri bulunmaktadır. Belediye tarafından atanan Kosovalı Hırvat ve Arnavut müdürler Sırp müfredatıyla çalışan ve atanan Kosovalı Sırp müdürüyle Yanyevo'da⁴¹ aynı okulda bir arada bulunmaktadır.

2.3. Özel eğitim kurumlarının kurulması

Uygulanmakta olan Yasa, topluluk üyelerine özel eğitim ve eğitim (eğitimi geliştirmek amaçlı seminerlerin yapılması) kurumlarını kurma, konuyla ilgili kamu fonunu talep etme, ve Eğitim Bakanlığı'ndan⁴² bu tür kurumların resmi olarak tanınmalarını (akreditasyonun) talep etme hakkını vermektedir. Mevcut durumda, çoğunluk konumunda olmayan toplulukların dilinde eğitim sunan özel eğitim kurumları Priştine ve Ştirptse'de bulunmaktadır. Eğitim Bakanlığı, maddi ya da diğer destek sağlamadan sadece özel eğitim kurumlarını tanımak ve ruhsat kurallarına müdahalesiyle sınırlıdır. Eğitim Bakanlığının müdahalesi özel eğitimleri tanımak ve kuralları belirlemekle⁴³ sınırlıdır ve maddi ya da diğer bir desteği sağlamaz. Mevcut durumdaki girişimler uluslararası ve yerel kuruluşların projeleriyle sınırlanmış durumdadır ve genellikle ilkokul ve ortaokul öğrencileri için ek dersleri ya da eğitimle ilgili etkinlikleri sağlamaktadırlar. Kosova Türk toplumu Türkiye hükümetinden almış oldukları destekten dolayı nispeten avantajlı durumda bulunuyor.

Priştine'de Gülistan Eğitim Merkezi⁴⁴ İngilizce, Türkçe ve Arnavutça dillerinde ilkokul ve ortaokul eğitimini sunmaktadır. Ştirptse'de, Novi Sad'ın özel Üniversitesinin İşletme Hizmetleri Fakültesi Sırp dilinde⁴⁵ eğitim sağlamaktadır. Kuzey Mitroviça'da Kosova Boşnak Topluluğunun Kültür ve Sanat Merkezi maddi sıkıntılardan dolayı çalışmalarına devam edememiş. Bu merkez, Boşnak topluluğu öğrencilerine, eğitim sisteminde olmadığı kadar kendi kültür ve tarihlerini korumaları için yardımcı oldu.

Gilan bölgesinde, Aşkali topluluğun ait öğrenciler ara sıra Sivil Toplum Kuruluşları tarafından öğrencilerin ilkokul ve ortaokullara entegrasyonunu sağlamak amacıyla düzenlenen "derslere yetişmek ya da ek dersler" programına katılmaktadırlar. Mitroviça ve Vuçitirn'da sivil toplum girişimleriyle Kosovalı Türk öğrencilere müfredat dışında ek olarak Türk dili, tarihi, kültür, müzik ve halk dansları gibi etkinlikler düzenlenmektedir. Kosova Caritası Sivil Toplum Kuruluşu ve Padem tarafından Mitroviça ve Leposaviçte

⁴⁰ Jupa (Prizren) ve Vitimiritsa (İpek) bölgesinde tek etnikli ve Boşnak dilinde eğitim sağlanan okullarda öğretmenler ve müdürler Boşnak topluluğuna ait. Mamuşadaki ilkokul ve ortaokul müdürleri Türk toplumuna ait yetkililer. Belediyeler tarafından atanmalarına rağmen Resteliça, Brod ve Rapça okullarındaki müdürler, ki bu okullarda öğrencilerin çoğu Sırbistan müfredatına göre ders görmektedir, adı geçen köylerdendir ve topluluğun kimliği hakkında bilgilidirler..

⁴¹ Okulun üç farklı ismi bulunmaktadır: 'Vladimir Nazor'; 'Yanova'; ve 'Shtefan Gjekovi'.

⁴² Madde 22, Dillerin Kullanışı Yasası; Madde 8.4, 2008 Toplulukların Hakları Yasası

⁴³ Eğitim, Bilim ve Sağlık Bakanlığı'nın 3/2003 No'lu Kosova'da Özel İlkokul ve Ortaokul Eğitimi Kurumlarını Kayıt Etmek ve Ruhsat Verme İdari Talimatı; ve Kosova'da Özel Yüksek Eğitim Kurumlarına Ruhsat Verme hakkında 14/2003 No'lu İdari Talimat.

⁴⁴ Priştine Uluslararası Okulu ve Mehmet Akif Koleji tarafından ortaklaşa olarak yönetilen Özel Eğitim Kurumları: Kosova ve Türkiye Cumhuriyeti müfredatını birleştiren karışık sınıflar.

⁴⁵ Merkez'e Sırbistan Eğitim Bakanlığı tarafından ruhsat verilmiştir.

ana okul ve ilkokula giden ve Sırp dilinde eğitim gören Romen öğrenciler için Romen dilindeki tamamlayıcı dersleri düzenlemişler. Kosova Ovası'nda, "Balkan Ayçiçekleri" Sivil Toplum Kuruluşu ve "Eşgüdüm ve Entegrasyon Merkezi" yaklaşık olarak 350 Aşkali ve Mısırlı⁴⁶ öğrenciler için 'Öğretim Merkezi' projesini uygulamaktadırlar. Podujevo'da Care International ortak projelerle⁴⁷ Aşkali, Romen ve Arnavut öğrencilerin okullara entegrasyonu projelerini tanıtmaktadır. Graçanitsa'da 'Balkan Ayçiçekleri' Ştimle'de ana okula giden Romen çocukları için Romen Eğitim merkezini işletmektedir, ayrıca aynı Sivil Toplum Kuruluş "Okuldan sonra Ev Ödevleri" adlı projesiyle ana okuldan başlayarak beşinci sınıflara kadar ders gören yaklaşık 100 Aşkali öğrenciyi hedeflemektedir, yani onlara ev ödevlerinin yapılması konusunda yardımcı olmaktadır. 2002 yılından itibaren, 'Bethany Christian Services' Sivil Toplum Kuruluşu Kolonia gayri resmi yerleşim yerinde (Yakova belediyesi) yaşayan 170 kadar Romen, Aşkali ve Mısırlı anaokulu ve ilkokul öğrencilerine tamamlayıcı eğitim sağlamaktadır.

2.4. Alternatif çözümler

Eğer seçilmiş resmi dilde ya da ana dilinde eğitim görme imkanları yok ise, uygulanmakta olan ya da yürürlükte olan yasalarla ilgili belediye ya da hükümet tarafından ana dilinde eğitim mevcut olan mekana öğrencilerinin ulaşımını sağlamak, uzaktan eğitim görmek, seyyar eğitimi sağlamak (bir yerden başka bir yere giderek öğrencilere eğitim vermek), öğrencilere yiyecek içecekleri⁴⁸ sağlamak gibi alternatiflerini sunmalıdır. Pratikte yada uygulamada ise ana dilinde eğitim mevcut olmayan yerlerde alternatif çözümler genellikle ulaşım düzenlemeleriyle sınırlıdır. Ancak, Kosova'nın kuzeyinde Kosovalı Sırp'ların çoğunluğu oluşturduğu belediyeler Kosovalı Arnavut öğrencilerin ulaşımını desteklememektedir. 2009 yılında Kosova müfredatıyla çalışan daha fazla okulların inşaatı ise çoğunluk olmayan topluluklara pek fazla öncelik tanımadı. Merkezi hükümetten somut adımlar ve talimatların olmamasından dolayı sadece bazı belediyelerde uygulanan etkin girişimlerle Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrencilerin eğitime entegrasyonunu sağlamak için girişimlerde bulunuldu. Bu öğrenciler için, özellikle ilkokul, ortaokulları tamamlamaları için ya da yüksek eğitime öğrenim görmeleri için verilen eğitim burslarının etkisi değerlendirilmelidir.

Ulaşım düzenlemeleri (planları)

Çoğunlukta Kosovalı Sırp'ların yaşadığı Zvečan, Zubin Potok, ve Leposaviç belediyeleri Mitroviça'nın güneyine yolculuk yaparak Kosova müfredatına göre ortaokul eğitimi gören Kosovalı Arnavut öğrenciler için ulaşımı desteklememektedir. Bu öğrencilere

⁴⁶ Bu proje mart 2008 tarihinde başlamıştır. Aşkali ve Mısırlı topluma ait öğrencilerin ödevlerini yapmaları için destek sunmaktadır.

⁴⁷ "Okuldan sonra EV ÖDEVİ" (1-5 sınıflarındaki öğrenciler) ve "Bilgisizliği Durdurunuz", (kadınların eğitimine yönelik).

⁴⁸ Madde 19.4, Dillerin Kullanışı Yasası; madde 8.2, 2008 Toplulukların Hakları Yasası. Dolaşan öğretmenler, yolculuk yaparak farklı bölgelerde öğrencilerden oluşan küçük guruplara anadilinde eğitim sağlayan öğretmenlerdir. Bir çocuk için kendi belediyesinde ana dilinde eğitim olanakları yoksa o zaman çocuğa diğer bir belediyede kendi anadilinde eğitim sağlanması için konaklama ve yiyecek içecek masrafları ana belediyesinden ya da vatandaşı olan belediye ya da Kosova hükümeti tarafından karşılanmaktadır.

ulaşım ya özel otobüs (özel yada yabancı donörlar tarafından desteklenen ulaşım) vasıtasıyla ya da Ulaşım ve İletişim Bakanlığı'nın yardımsever otobüsüyle öğrencilere ulaşım sağlanmaktadır. Leposaviçte geçici olarak özel bağışla desteklenen bir özel otobüs vasıtasıyla ulaşım sağlanmaktadır, ve ulaşımı ebeveynler ödemektedirler. Kuzey Mitroviça'da yaşayan Kosovalı Arnavut öğrencileri güney Mitroviça'da okullara ya yürüyerek ya da özel ulaşım araçlarıyla gitmektedirler. Mevcut durumda, Mikronaselyede (kuzey Mitroviça) yaşayan Kosovalı Arnavutlar için yürüyerek güneye gitmek güvenlik açısından tehlikelidir, çünkü Arnavut öğrencileri Sırp enklavlarından geçmek zorundalar. Dolayısıyla, özel ulaşımı maddi açıdan sağlayamayan ebeveynlerin çocukları geçici olarak eğitim şartları için uygun olmayan konteynerlerde eğitim görmektedirler. Eğitim müdürlüğü müdürü bu öğrencilere uygun okul binası yada mekanı bulununcaya kadar ulařımı⁴⁹ sağlamayı kabul etmemektedir, çünkü onun düşüncesine göre bu tür bir girişim ayrılmış bir şehirde etnik topluluklar arasında entegrasyonu sağlama amacına karşı olacaktır.

Ortaokul eğitimine devam eden Bořnak öğrenciler için genellikle ulaşım için belirli bir ücret⁵⁰ ödemeli gerekmektedir, çünkü belediye ulaşım masraflarını kabul etmemektedir. Podujevo'da okullardan bayağı uzak mesafelerde yaşayan Romen, Ařkali öğrenciler için ulaşım sağlanmıyor. Vuçitırna,⁵¹ Kosova Ovası⁵² ve Lipyan⁵³ belediyeleri Sırp müfredatına göre eğitim Sırp dilinde eğitim gören Sırp ve Romen öğrenciler için ulaşım masraflarını karşılamaktadırlar. Lipyan belediyesi Ařkali öğrencilerin okuldan ayrılmamaları için onlara ek eğitim derslerini sağlayarak okullara ulaşım sağlamaktadır. Gilan belediyesi, Abdullah Preřeva semtinden İvo Lola Ribar semtine Romen öğrencilerin ulaşımını sağlamaktadır, çünkü İvo Lola Ribar semtinde Sırp müfredatına uygun olarak 'Vuk Karadžić' okulunda Romen öğrencilere Romen dilinde dersler sağlanmaktadır. Aynı zamanda belediye özel bir ev içerisinde bulunan okul derslikleri için kira da ödemektedir. Resmi olmayan dillerde eđitim⁵⁴ mevcut olmayan bu bölgede diğer belediyeler alternatif çözümler konusunda herhangi bir adım atmamış durumda.

Mitroviça'da Kosovalı Türk öğrenciler Arnavut dilinde eğitim görmekteler, ancak belediye eğitim müdürü, talep olduğu takdirde Türk dilinde sınıfların kurulması için

⁴⁹ Kosova'da İlkokul ve Ortaokul Eğitimi Yasasının 22. maddesi belediyelerin kendi bölgeleri içerisinde zorunlu eğitime katılan öğrenciler için ulaşımı sağlamakla yükümlü kılmaktadır. Belediyeler zorunlu olmayan eğitimde ders gören öğrencilerden ulaşım masrafları için ödenek isteyebilir.

⁵⁰ Mesela, Prapaçena (Deçan belediyesi), köyünde yaşayan ve soysal yardım alan Boşnak ailesi köylerinde veya Deçan'da Boşnak dilinde eğitim olmadığı için çocuklarını İpek'te Boşnak dilinde eğitim sağlayan okula gönderiyor ve iki çocuğun ulaşımı masrafları için ayda 50 Avro ödemektedir.

⁵¹ Gojbula, Grace ve Banyskadaki Kosovalı Sırp öğrencileri orta okul eğitimlerine Prilujje veya Kuzey Mitroviça'da devam etmektedirler. Onlar ayrıca Kosova Ulaşım ve İletişim Bakanlığı tarafından sağlanan yardımsever otobüs hatlarını kullanmaktadırlar.

⁵² Bresya'da "Sveti Sava" okulunda Sırp müfredatına göre eğitim gören Kosovalı Sırp ve Romen öğrenciler.

⁵³ Suvi Dol, Donya Guşteritsa, Laplje Selo ve Graçanitsa'daki ortaokullarda Sırp müfredatına göre Kosovalı Hırvatlar, Kosovalı Boşnaklar, Romenler ve Kosovalı Sırp öğrencileri ders görmektedirler. Belediye öğrencilere küçük bir otobüs ve otobüs masraflarını karşılamaktadır oysa öğrencilerin ebeveynleri şoförün maaşını karşılamaktadır.

⁵⁴ Ferzovik (Boşnak, Goralı, Romen), Kamenitsa (Goralı), Novo Brdo (Romen), şturpste (Romen) ve Vitina (Romen).

istekli olduğunu ifade etmektedir. Vuçitirn'da Belediye Meclisi'ndeki Kosovalı Türk temsilci gelecek yıl için Priştine'de ortaokul eğitimlerine Türk dilinde devam edecek olan öğrencilerin masrafları belediye tarafından karşılanmasını talep etti.

Yeni okulların inşaatı

Kosova çapında öğrenci sayılarının artışı, okul binalarının orantısızlığı ve bunun yanında da ortaokul eğitime⁵⁵ kabulü için yapılan sınav sonucu olarak çoğunluk toplumuna ait olmayan öğrencileri ve özellikle birçok Romen, Aşkali, Mısırlı⁵⁶ öğrencilerin ortaokula devam etmemelerini etkilemiştir. Bu bağlamda, ortaokula kabul sınavı, kabiliyetleri açısından öğrencileri daha uygun bir ortaokula gitmelerini belirlemekten ziyade uygunsuz olarak ortaokuldan dışlamaktadır. Uluslararası standartlar, öğrencilerin eğitim hakkı konusunda ilgili öğrencilerin yetenek ve kabiliyetlerine⁵⁷ bakmaksızın 'ortaokul eğitimi' tüm öğrenciler için "genellikle müsait" olduğunu vurgulamaktadır. Öğrenciler ortaokula kabul edildikleri halde bile belediyeler genellikle öğrenci sayısını maksimum sayıya çıkararak sınıflarda kabarık sayıda öğrenci ders görüyor ve netice olarak da eğitim kalitesinin⁵⁸ düşük olmasına vesile olmaktadır. Bu durum Eğitim Bakanlığı tarafından 2009 yılında yeni okulların inşaatı için 27,260,000 Avro'nun tahsis edilmesine sebep verdi. Ancak, inşaatı planlanan okullardan sadece iki yeni okul çoğunluk olmayan topluluklar için inşaat edilmesi planlanmaktadır, ki bu okulların inşaatı için 234,000 Avro, ya da toplam yatırımın⁵⁹ % 0.9'u teşkil etmektedir.

Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrencilerin entegrasyonu sağlamak için önlemler

2004-2007 yılları arasında 9 belediyede⁶⁰ ek dersler programı vasıtasıyla yaklaşık 1.800 Romen, Aşkali ve Mısırlı hedeflendikten sonra, Eğitim Bakanlığı⁶¹ tarafından Romen, Aşkali ve Mısırlıların eğitime entegrasyonun sağlamak için çok-yıllı bir strateji hazırlandı.

⁵⁵ Ağustos 2008 tarihinde Ştimle'de 698 öğrenciden 240 öğrenci ortaokula kabul edilmedi ve Kosova Ovasında ise 582 öğrenciden 230 orta okula Kabul edilmedi. Kosova test neticelerine ve öğrencilerin notlarına dayanarak öğrencilere öncelik verilmektedir. Fakir ailelerden gelen çocuklar, özellikle Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrencileri, Kabul testi sırasında düşük sayıda puan alarak özellikle savunmasız bırakılarak ortaokul eğitimine yazılamamaktadırlar.

⁵⁶ Eylül 2008 tarihinde, Aşkali topluluğuna ait bir öğrenci test neticesi düşük olduğu için Podujevo'da ortaokul eğitimine kaydını yapamadı ancak Eğitim Bakanlığının müdahalesi sonucu ortaokula kaydını yapmış.

⁵⁷ Madde 13.2(b), Ekonomi, Sosyal ve Kültürel Haklara dair Uluslararası Anlaşma; Ekonomik ve Sosyal Konsey, Ekonomi Komitesi, Ekonomi, Sosyal ve Kültürel Haklar hakkında Komite E/C.12/1999/10, Eğitim Hakkında Genel Yorum, 08/12/1999, paragraf 13.

⁵⁸ Bir öğretmen için öğrenci sayısı 32'dir. Kosova Ovası'nda bu sayı 37'e çıkarılmış ve genelde sınıflardaki öğrenci sayısı 45'i bulmaktadır. Ştimelde ise öğrenci sayısı açısından baraj 44 çıkarılmış.

⁵⁹ 2009 yılı için uygulanan Kosova Bütçesi hakkında Yasa (No.03/1-105); 2009 yılı için Kosova Bütçesi Tabelaları; Özel bütçe öğeleri: 'azınlıklar için ilkokul inşaatı,' 200,000 Avro; ve 'Bostane'de ilkokul inşaatı' (Novo Brdo), 34,000 Avro.

⁶⁰ Priştine, Lipyan, Suhareka, İpek, İstog, Prizren, Ştimle, Yakova, Kosova Ovası

⁶¹ 2007-2017 Yılına dair Kosova Eğitime Romen, Aşkali ve Mısırlıların Entegrasyonu Stratejisi. Kosova Hükümetinin 2009-2015 Romen, Aşkali ve Mısırlıların Entegrasyonu Stratejisinde de eğitimle ilgili bir kısım mevcuttur.

Prizren ve Yakova'da birçok Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrenciler ve bilhassa kız öğrenciler, ekonomi durumlarından dolayı eğitimlerine devam edememektedirler. Bu öğrencilerin eğitime devam edememelerinden dolayı etkilenen Prizren ve Yakova belediyesi eğitim müdürlüğü ebeveynlerin çocuklarını eğitime göndermelerini teşvik etmek amacıyla bilinçlendirme kampanyalarını düzenlediler. Yakova Belediyesi Eğitim Müdürlüğü Müdürü, çoğunluk toplumuna ait olmayan öğrencilerin okulda derslere katılımı konusunda ilgili müdürlerden düzenli olarak rapor sunmaları talimatını verdi. İsviçre Caritası ve Prizren belediyesi Romen öğrencileri ilköğretim eğitime kazandırmak ya da entegre etmek amacıyla Kasım 2008 yılında ortaklaşa olarak iki ana okulu açmış durumda, ki bu ana okullarda eğitim personelinin yarısını Romen topluluğuna ait öğretmenler oluşturmaktadır. Dikkate değer olarak ise Romen öğrencilerin ebeveynleri çocuklarına Arnavut dilinde eğitim sağlanmasını talep etti. Prizren ve Ferzovik'te Birleşmiş Milletlerin Kalkındırma Programı (UNDP) ortaokul ve üniversitelerde⁶² eğitim gören Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrenciler için eğitim burslarını sağlamıştır. Daha önce Başbakanlığın Topluluk Sorunları Ofisi⁶³ tarafından planlanan öğrenci bursları 2009 yılında Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı tarafından aynı topluluğa ait öğrenciler (Romen, Aşkali ve Mısırlı) için öğrenci bursları sağlanmıştır.

Yukarıdakilere benzer olarak Gilan bölgesinde de yaşayan Romen topluluğuna ait öğrenciler aralıklı kitap dağıtımlarından, özellikle kız öğrencilerin okula devam etmeme geleneklerinden (erken evlilikler dahil) ve de öğrencilerin ekonomi durumlarından dolayı kabarıklık sayıda öğrenciler okullarına devam edememektedirler. Konuyla ilgili Gilan belediyesi etkili bir girişimde bulunmamış. Öğrencilerin okuldan ayrılmalarını önlemek için sistematik olarak ek dersleri örgütlenebilir, okuldan ayrılan öğrenciler için öğrencileri destekleme etkinlikleri ya da eğitim önemi hakkında bilinçlendirme kampanyaları yapılabilir. Bazı okulların müdürleri konuyla ilgili okullardan ayrılan öğrencilerin ebeveynleriyle toplantılar düzenlemişler. Eğitim gördükleri müfredata bağımlı olarak Romen öğrenciler için ders kitapları Kosova Eğitim Bakanlığı ya da Sırbistan Eğitim Bakanlığı, veya uluslararası ya da yerel sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanmıştır. İpek, Istok ve Klina'da Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrenciler için ek dersler yapılmaktadır ya da öğrenci ebeveynleri bu tür etkinliklerin devamını⁶⁴ istemektedirler. Kuzey Mitroviça'da Caritas, ve Leposaviçte Padem Sivil Toplum Kuruluşları Romen öğrencileri için Romen dilinde ve Sırp dilinde tamlayıcı ya da ek dersleri düzenlemektedirler. Osoyane (İstok belediyesi) ve İpek'te Romen dilinde kalifiyeli öğretmenler olmadığı için Romen dilinde dersler sağlanamıyor ve netice olarak da kalifiyeli öğretmenlerin olamamasından dolayı bu bölgede yaşayan Romenler kendi ana dillerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Kosova müfredatı

⁶² Bugüne kadar UNDP Bölgesel Romen Projesi Prizrende 26 burs (24 ortaokul ve 2 üniversite öğrencisi için) ve Ferzovik'te 13 burs (10 ortaokul ve 3 üniversite öğrencisi için) sağladı.

⁶³ Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığının vermiş olduğu burslar (50 ortaokul öğrencisi ve 10 üniversite öğrencisi için) Ocak – Haziran 2009 tarihleri içindir. Topluluklar Sorunları Ofisi 100.000 Avroluk bir bütçeyi sağlamayı düşünerek her yıl topluluklara ait en azından 10 öğrenciye burs sağlamayı planlamaktadır.

⁶⁴ İpekte "Vaso Pash Shkodrani" ilköğretimi; "Avsi/Tavolo Trentino con il Kosovo" adındaki İtalyan Sivil Toplum Kuruluşunun projesi; Kosova Mısırlı toplumuna ait olan "Vizioni 02" Sivil Toplum Kuruluşunun Istok belediyesine yapmış olduğu talep ya da dilekçe; Klina'da Care International tarafından uygulanan derslere yetişmek projesi.

çerçevesinde Romen diline ait dersin hazırlanmasını beklerken, Romen öğrencilerin bazı ebeveynleri Eğitim Bakanlığı ve belediyeler tarafından öğretmenlere profesyonel eğitimi sağlamalarını ve daha kapsamlı olarak Romen dilinin kullanıldığı Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya'dan mevcut durumda öğretmen olarak çalışan kişileri iş almaları konusunda önerilerde bulundu.

3. EĞİTİM SİSTEMLERİNİN AYIRIMI VE ÇOK-ETNİKLİ OKULLARIN İŞLEVSEL OLMASI İÇİN KARŞI KARŞIYA KALINAN ENGELLER

Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Sırp'ların çoğunluk olarak yaşadıkları bölgelerde Kosovalı Arnavutların ve Kosovalı Sırp'ların yaşamış oldukları bölgelerde, hem Sırp müfredatı hem de Arnavut müfredatına göre uygulanan eğitim sistemleri sadece ana dillerde eğitim sağladıkları boyunca Kosovalı Sırp ve Kosovalı Arnavut öğrencileri çoğunluk toplumun sosyal çevresinden dışlamaktadır. Dolayısıyla, durumun böyle olmasından dolayı eğitim suç işlemektedir (öğrencileri ayırarak) ve öğrencilerin ayırımını desteklemektedir. Bölge etrafında yaşayan diğer topluluklara ait üyelerin katılmış oldukları eğitim sistemleri yaşamış oldukları coğrafi alanlara, lingvistik (dile ait bilim) ve diğer kimlik faktörlerine bağlıdır. Öğrencilerin ders gördükleri eğitim sistemlerine göre Kosova Arnavutları yada Kosova Sırp'larıyla birlikte diğer topluluklar üyeleri çok etnikli okullarda birlikte eğitim görmekteler, ancak Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Sırp'ları bir okul çatısı altına alan okullar istisnadır. Hatta aynı okul çatısı altında tecrit edilmiş okullarda (izole edilmiş) eğitim gören Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Sırp öğrenciler ayrı devrelerde eğitim görmektedirler ve birkaç istisnai dışında Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Sırp öğrenciler aralarında birbirleriyle konuşmamaktadırlar. Kosovalı Sırp öğrencilerin sadece Sırp dilini öğrenmeleri ve Kosovalı Arnavutların sadece Arnavut dillerini öğrenmeleri öğrenciler arasında iletişimin kurulmasını daha fazla engellemektedir ya da zor kılmaktadır.

Kosova müfredatına uygun olarak okullarda yapılan eğitimde Kosova Arnavutları ve Sırp topluluğu öğrencileri dışında diğer topluluk⁶⁵ öğrencileri yer alırken ve Sırp müfredatına uygun olarak eğitim yapılan okullarda Sırp ve Kosova Arnavutları topluluğu⁶⁶ dışında diğer topluluk üyeleri yer alırken Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Sırp öğrenciler birlikte eğitime katılmamaktadırlar. Aynı okul çatısı altında Kosova ve Sırp eğitim sisteminde eğitim gören Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Sırp öğrenciler arasında entegrasyon ve

⁶⁵ Mitroviça güneyinde, Vuçitırn, ve Skenderayda okullar Kosovalı Arnavut, Aşkali ve Kosovalı Boşnak öğrencileri ağırlamaktadır. Kosovalı Türkler ve Kosovalı Arnavutlar Mitroviça ve Vuçitırnda Arnavutça dilinde eğitimleri sürdürmektedirler. İpek bölgesinde Kosovalı Boşnaklar ve Kosovalı Arnavutlar aynı okullarda ama farklı dillerde eğitim görmektedirler. İpek bölgesi, Kosova Ovası, Podujevo ve Ştimlede Romenler, Aşkalılar, Mısırlılar ve Kosovalı Arnavutlar aynı okullarda eğitim görmektedirler. Priştinede Kosovalı Türkler, Kosovalı Boşnaklar ve Kosovalı Arnavutlar aynı okulları ya da aynı dersaneleri paylaşmaktadırlar. Aynı konu Prizren bölgesinde Kosovalı Boşnak, Kosovalı Türkler, Romen, Aşkali, Mısırlı ve Kosovalı Arnavutlar için geçerlidir, ve Gilan bölgesinde ise çeşitli okullarda Kosovalı Arnavutlar, Kosovalı Türkler, Aşkalılar, Goralılar, ve Kosovalı Boşnaklar için geçerlidir.

⁶⁶ Mitroviça ve Gilan bölgesi Osoyane, Istog, Kosova Ovası, Obiliç ve Graçanitsa (Priştine) okullarında Kosovalı Sırp'lar ve Romenler eğitim görmektedirler. Ayrıca kuzey Mitroviça'da ve Leposaviçte Sırp dilindeki okullarda Kosovalı Boşnaklar da eğitim görmektedirler, oysa Yanova'da (Lipyan belediyesi) Kosovalı Hırvatlar, Kosovalı Boşnaklar ve Romenler de Sırp dilindeki eğitimde yer almaktadırlar.

sosyal etkileşimleri açısında hala sorunlar yaşanmaktadır. Bresya'da (Kosova Ovası belediyesi) 'Sveti Sava' okulu konuyla ilgili örneği teşkil etmektedir. Mart 2008 yılı olayları öncesine kadar bu okulda sadece Sırp müfredatına uygun olarak eğitim yapan Sırp öğrencileri eğitim görüyordu. Aynı zamanda Kosova Arnavutları belediye müdürlüğü ve siyasi pratikleri belediyenin eğitim binalarında yeterli sayıda sınıflar olmadığı için devamlı olarak söz edilen okulun tam kapasite olarak çalışmadığı (boş derslikler mevcut) konusunda endişelerini ortaya attılar. Söz edilen okul Mart 2004 tarihinde yıkıldı ve Eylül 2004 tarihinde inşaat edilerek yeniden açıldı. Kosova Arnavutları ve Kosova Sırları arasında okulu ortak olarak kullanma görüşmeleri faydasız olarak sonuçlanınca Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin yayınlamış olduğu İcra Kararı'yla okul 'çok etnikli' okul haline getirildi ve Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Sırlar tarafından farklı devirlerde ve kendi müfredatlarına göre kullanılmaya başladı. Birleşmiş Milletlerin Kosovadaki Geçici Yönetimi Misyonu (UNMIK) okulu denetlemek ve yönetmek için bir idari ofisi açtı. Ekim 2008 tarihinde yukarıda belirtilen ofis kapatıldı ve belediye İcra Kararı'nı uygulamak için sorumluluğu üstlendi. O zamandan bu yana, Kosovalı Sırp ve Romen⁶⁷ öğrencilerin sayısı devamlı azalmaktadır oysa Kosovalı Arnavutların ve Aşkalıların⁶⁸ sayısı artmaktadır. Bu öğrenciler farklı devrelerde ve farklı okul katlarında eğitim görmektedirler ve okul idarecileri, öğretmenleri ve her iki arı sistemde okuyan öğrenciler birbirleriyle konuşmamaktadırlar. Azalmakta olan Kosova Sırp nüfusu Sırp müfredatıyla yapılan eğitimin tehlikede⁶⁹ olabileceğini düşünmektedir.

Dragaş kasabasında daha önceden Goralı ve Kosova Arnavut öğretmenler ve öğrencileri tarafından paylaşılan okul binası 2008/9 eğitim yılında iki topluluk⁷⁰ tarafından kullanılan sınıflar paylaşılmadı. Eylül 2008 yılında belediye Başkanının almış olduğu kararla Kosova Eğitim bakanlığıyla sözleşmeleri olmayan Goralı öğretmenlerin okula girmeleri önledi. 2006 yılında itibaren Goralı öğretmenler yalnızca Sırbistan Eğitim Bakanlığı'yla⁷¹ sözleşmeleri imzaladılar. Bu durum Sırp dilinde eğitim gören 135 Goralı öğrenciyi mahrum etti. Oca 2009 yılından itibaren öğrenciler tüm sömestreyi kaybettikten sonra Dragaş'ta bulunan 'Nezim Berati/Nebojša Jerković' İlkokulu öğretmen ve

⁶⁷ İlk katta Sırp dilindeki eğitim gören beş sınıfta 62 öğrenci bulunmaktadır (ortalama olarak bir sınıfta 12 öğrenci). Saylarına bakmaksızın UNMIK'in 2005/7 No'lu İcra Kararı Kosovalı Sırların ve Arnavut olmayan öğrencilerin eğitim haklarını korumaktadır.

⁶⁸ Belediye Eğitim Müdürlüğüne verilen bilgilere göre 'Selman Riza' okulunun ikinci katında 383 öğrenci 7 sınıfta yani ortalama olarak 54 öğrenci, Kosova müfredatına göre eğitim görmektedirler. Mevcut durumda okulun kullanılması ve öğrencilerin sayısının artması belediye yetkililerini yeni bir okulu inşaat etmelerinden muaf tutmamaktadır.

⁶⁹ Kosovalı Sırp öğrenciler Uglyare köyünden gelmektedirler, ki bu köyde Mart 2004 tarihinde beri Kosovalı Sırp topluluğunun nüfusu devamlıca azalmaktadır ve daha önce yaşana 80 aileden sadece 10 aile kalmış durumda. Etnikler arası mal ve mülkiyetin satılmaları devam etmektedir, oysa genç Kosovalı Arnavut aileleri köye yerleşmektedirler. Elde edilen bilgilere göre Romen öğrenciler Kosova müfredatı eğitimini Kabul ettiği düşünülmektedir.

⁷⁰ Goralı öğrenci ve öğretmenler 2007 yılında itibaren Dragaş kasabasında ortaokul binalarını kullanamamaktadırlar ayrıca Eylül 2008 tarihinden itibaren de 'Nezim Berati/ Nebojša Jerković' ilkokulu binasını kullanmamaktadırlar.

⁷¹ Sırp dili eğitimi için Kosova Müfredatı olmadığı için 2006 yılında Sırbistan'ın Kosova ve Metohiya Eşgüdüm Merkezi Goralı öğretmenlerden Sırbistan Cumhuriyetiyle ya da Kosova sözleşmeleri imzalamalarını talep etti. Goralı öğretmenler o dönemden itibaren Kosova Eğitim Bakanlığıyla mukaveleleri imzalamayı reddetti. Kosova'da çalışan ve Sırbistan Cumhuriyetiyle sözleşmeleri imzalayan öğretmenlerim sözleşmeye ait ve maaşlar açısından daha iyi şartları bulunmaktadır.

öğrencileri komşu köydeki uydu okuluna yerleşmekten başka bir çaresi kalmadı. Ancak, iddialara göre uydu okulunda yeterli dersliklerin olmaması ve köyler arasındaki mesafeden dolayı sıralı olarak dersler yapılmasında ciddi problemler yaşanmış ve sıralı olarak dersler düzenlenememiş. Mesela, 5- 8 sınıf öğrencileri hafta iki defa olmak üzere otuz dakikalık ders yapıyor. AGİT Ulusal Azınlıklar için Yüksek Komisyoneri'nin Şubat 2009 tarihinde yapmış olduğu ziyaretten sonra, belediye, Başbakan ve Eğitim Bakanı Gorali öğretmen ve öğrencilerin en kısa bir zamanda bahsedilen okula dönmelerini sağlayacaklarına dair söz verdiler. 3 Mart tarihinde 5-8 sınıflarında okuyan Gorali öğrenciler okula döndü ancak 1- 4 sınıfları öğrencileri ise okula dönmedi. Ancak, 17 Mart tarihinde, iddialara göre Kosova müfredatına göre okul müdürünün Sırp müfredatıyla çalışan öğretmenlerin etkinliklerine karıştığı gerekçesiyle 5-8 sınıf öğrenci ve öğretmenleri okuldan yeniden ayrıldı.⁷²

Poneşteki okul (Gilan belediyesi) da siyasi nedenlerden dolayı Kosovalı Arnavut ve Kosovalı Sırp toplulukların nasıl ayrıldığı konusuyla ilgili bir örneği teşkil etmektedir. Söz edilen okul İngiliz Büyükelçiliği'nin maddi desteğiyle her iki topluluğun kendi müfredatlarına göre ve kendi dillerinde eğitim görmeleri ve de aynı derslikleri paylaşmaları için inşaat edildi. Ancak, Kosova Özgürlük Ordusu üyesinin ismi okula verilmesi ve okul binasına asılması, aynı zamanda "Kosova Cumhuriyeti" işaretinin okul binasına asılması bölücülüğe vesile oldu ve projenin temel amacı olan topluluk öğrencileri bir çatı altına getirme ruhuna aykırı oldu. Rahovça'da 2001 yılında Kosovalı Arnavut, Kosovalı Sırları, Romen ve Aşkalıların bir araya getirmek için kurulan okul Sırp öğrencileri tarafından kullanılmamaktadır. Gerekçe olarak da ebeveynler, çocuklarının güvencelerinin olmadığını ve de bu okulun Sırbistan Cumhuriyeti'nde eğitim görmelerini olanaklarını sınırlayabileceğini endişelerini ortaya atmaktadırlar.

Yanyevoda ki ilkokul eğitimi birlikte yaşamının paradokslarını ya da çelişkilerini göz önüne sergilemektedir. Okulun üç farklı ismi ve müdürü bulunmaktadır. Sırp müfredatına göre okulun ismi 'Vladimir Nazor'; Kosovalı Hırvat müdürü okulu 'Yanyevo' olarak adlandırmaktadır; oysa Kosovalı Arnavut müdüre göre ise okulun ismi 'Shtefan Gjeqovi'. Kosovalı Hırvat müdür belediye tarafından atanmış ancak Hırvat topluluğuna ait öğrenciler Sırp müfredatına göre eğitim görmektedirler. Kosovalı Arnavutlar, Kosovalı Türkler ve Aşkalılar Arnavut dilinde eğitim görmektedirler ve hepsi de okulun bir katındadır, oysa Kosovalı Hırvat, Kosovalı Boşnak ve Romen öğrenciler Sırp müfredatına göre Sırp dilinde eğitim görmektedirler ve de ayrı bir katta bulunmaktadır.

Konuyla ilgili oldukça pozitif bir örnek Mogila ve Binaç (Vitina belediyesi) köylerindeki ilkokullarda mevcuttur. Söz edilen okullarda Kosova ve Sırbistan müfredatıyla eğitim gören öğrenciler aynı okulda ve aynı devriyede ders görmektedirler. Poneş (Gilan belediyesi) ve Yasekovikte (Novobırdo belediyesi) okullar iki farklı eğitim sistemiyle

⁷² 1-4 sınıflarında çalışan iki öğretmenin okula girmesine izin verilmeyince Kosova müfredatıyla çalışan müdür girişimde bulunarak 'ev kurallarını' empoze ederek müdüre cevap olarak da 17 Mart tarihinde Gorali öğretmenler ve öğrenciler okuldan çıktı. AGİT konuyla ilgili Dragaş belediyesinde her iki taraf temsilcileriyle irtibat kurarak 'ev kurallarını' hala geçerli (20 Mart) olduğunu düşünmektedirler oysa konuyla ilgili Sırbistan Eğitim Bakanlığının Kosova temsilcisi eğer belediye 'ev kurallarını' geçersiz sayacak yazılı bir karar alırsa (23 Mart) Gorali öğrencilerin okula döneceğini güvence vermektedir. Belediye bu talebi 24 Mart tarihinde yerine getirdi.

çalışmaktadırlar, öğrenciler aynı okul çatısında ama farklı devrelerde eğitim görmektedirler. Dersliklerin tahsisi öğrenciler arasında iletişimi kurulmalarına imkan tanıyor yada iman tanımıyor. Mesela, Poneşteki okulda devriyeler arasındaki 45 dakikalık bir mola var ve dolayısıyla farklı topluluklara ait öğrenciler bir araya gelemiyor. Oysa Yasenovik'te devriyeler arasında 15 dakikalık bir mola mevcut ve öğrencilerin iletişim kurmalarına ve bilhassa yaz mevsiminde spor oyunlarını birlikte oynadıkları için aralarında iletişim kurmalarına imkan tanımaktadır.

Plementina'da bulunan Toplulukların Geçici Barınağındaki (Obiliç belediyesi) 'Pandeli Sotiri' okulu sadece Romen ve Aşkalılar için ayrılmış olan okul ve düşük kalite ve eğitim şartlarının olduğu bir okul olarak gözlerimize sergilenmektedir. Bu köye yeni bir okulun inşaat edilmesi önümüzdeki eğitim yılı içerisinde Aşkali ve Romen öğrencilerin Kosovalı öğrencilerle entegre olmalarını ve aynı okulda okumalarını imkanını sağlayacaktır. Daha önceden sadece 53 Aşkali, Romen ve Mısırlı öğrenci için ayrılan sınıflar 2008 yılında başarılı bir şekilde Kosova Ovası'nda "Selman Riza" adlı çok etnikli okula entegre edildiler.

Bazı durumlarda, aynı okulları paylaşmak ya da aynı sınıfları paylaşmak entegrasyonun sağlandığı anlamını taşımaz. Ferzovik'te Aşkalilerle yapmış olduğumuz görüşmelerde kış mevsiminde Aşkali öğrencilerin pencere yanlarında ya da sobalardan uzak sandalyelerde oturduklarının altını çizdiler. Okul dışında onlar kabadayı olarak görülmektedirler ve çoğu zaman Kosovalı Arnavut öğrenciler tarafından küçümseniyorlar hatta dövülüyorlar. İddialara göre Kosova Arnavut öğrenciler⁷³ tarafında Aşkali öğrenciler son zamanlarda dövülmelerinden dolayı Aşkali ebeveynler çocuklarını okula göndermekten korkuları artmış durumda.

4. KOSOVADA YAŞAYAN TOPLULUKLARIN DERS KİTAPLARINDA TANITIMI

Ulusal Azınlıkların Korunmasına dair Çerçeve Anlaşması⁷⁴ mutabakatına uyumlu olarak topluluk haklarıyla alakalı uygulanmakta olan yasama Kosova'daki eğitim sistemine Kosova'da geleneksel olarak mevcut olan toplulukların tarih, kültür ve diğer özelliklerinin dahil edilmesi ve tüm topluluklar arasında⁷⁵ saygı, hoşgörü ve anlayış unsurlarının içerilmesi gereksinimini vurgulayarak talep etmektedir. Ayrıca uygulanmakta olan yasama, eğitim müfredatı uygulanırken topluluk temsilcileriyle danışma gereksinimini de vurgulamaktadır. Uygulamaya bakarsak, çatışmanın yaşanmış olduğu bir ortamda iki ayrı okul sisteminin mevcut olması ve uygulanması her bir topluluk gurubu hakkında bilgi edinme, ortak anlayış, hoşgörünün kabul edilmesi ve tanınması ve de kültürler arası eğitimi yaratmak için olanakları tanımamaktadır. Çelişkili

⁷³ 10 Şubat, 1 ve 3 Mart 2009 tarihlerinde iddialara göre pek çabuk bir şekilde birbiri ardına saldırı olayları gerçekleşmiş.

⁷⁴ Ulusal Azınlıkların Korunmasına dair Anlaşma Çerçevesi'nin 6.1 maddesi yetkililer için: "kültürler arası diyalogu ve hoşgörü ruhunu teşvik etmelidirler,, topluluk üyelerinin etnik, kültürel, dil, ya da dini kimliklerine bakmaksızın, özellikle eğitim, kültür ve medya alanlarında tüm topluluklar arasında işbirliği, karşılıklı saygı ve anlayışı tanıtmak için etkili önemleri almalıdırlar." denilmelidir.

⁷⁵ Madde 8.12, 2008 Topluluklar Hakları Yasası.

tarihsel tanımlar ya Kosovalı Arnavutlara ya da Kosovalı Sırlara öncelik tanımaktadır ya da önceliklendirmektedir. Diğer toplulukların belirli tarihlerini içermemektedirler ya da yeterlice yer vermemektedirler. Kosova’da en savunmasız konumda olan topluluklar (Romen, Aşkali, Mısırlı, Goralı, Kosova Hırvatları ve Kosova Karadağlıları) için ana dilinde eğitimin ve milli derslerin olmaması kendi kimliklerini korumalarını ya da öğrenmelerini engellemektedir.

Ayırım ve yetki üzerinde anlaşmazlık

Kosova gerçeği Kosovalı Arnavutları ve Kosovalı Sırlar arasında sosyal, yönetim ve siyasi ayırımlar tarafından nitelendirilmektedir. Şubat 2008 tarihinde Kosova Meclisi bağımsızlığı ilan ettikten sonra bu topluluklar arasında daha fazla ayırım ve yetkiler üzerine anlaşmazlıklar doğmaya başladı. Eğitim alanında iki ayrı eğitim sisteminin mevcut olması, ve de Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Anlaşmasına⁷⁶ aykırıdır ve “milletler, ırklar ve dini guruplar arasında hoşgörü, dostluğa ve anlayışa” yada “barışın sürdürülmesine katkı sunmak” anlayışının tanımını yapmamaktadır. Kosovalı Sırp öğrenciler Sırbistan Eğitim Bakanlığı tarafından finansi edilen ve yönetilen okullarda eğitim görmektedirler, oysa Kosovalı Arnavutlar ise Kosova Eğitim Bakanlığı tarafından yönetilen okullarda ders görmektedirler. Daha az sayıda topluluklar ise yaşamış oldukları coğrafi alana ve daha az boyutta konuştukları dile ya da sahip oldukları dine bağımlı olarak ya Sırp müfredatı ya da Kosova müfredatına göre eğitim görmektedirler. Sırp enklavlarında yaşayanlar Sırp müfredatına göre eğitim görmektedirler, oysa diğer topluluk üyeleri normal olarak Kosova müfredatına göre eğitimlerini devam edecekleridir.

Aslında, her iki eğitim sistemi de Kosova’daki topluluklar arasında daha fazla boşluklar ya da mesafenin olmasına katkıda bulunmaktadır. Her iki tarafında da, yani Kosovalı Arnavutların ve Kosovalı Sırların ders kitaplarında tek-tarafli tarih görüşleri sunma eğilimleri bulunmaktadır. Onlar kendilerini Kosova tarihini sunmak açısından sınırlamamaktadırlar, ancak daha fazla Arnavut halkının ya da Sırp halkının tarihini sunmaya özen göstermektedirler. Kosovalı Arnavutların tarihi kitapları Arnavutların kahramanlarına odaklanmaktadır, oysa Slav milleti için “Arnavut topraklarına” geldiklerini ve savaştıklarını, ilk Arnavut kabilelerini (Kosova ve Arnavutluk dışında)⁷⁷ yok ettikleri ve sürgün ettikleri denilmektedir. Sırp dilindeki ders kitapları ise başlıca Kosova’ya “Sırp Milletinin Kökü” olarak sunmaktadır ve Arnavutların Arnavutluktan⁷⁸ geldiklerinin altını çizmektedir. Kosova müfredatıyla öğretilen tarih versiyonuna göre Arnavut halkının eziyet altında kalması ve milletçe mücadeleleri⁷⁹ Osmanlı

⁷⁶ Madde 26, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948; Madde 13.1, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara dair Uluslararası Anlaşma; Genel Yorum No. 13: Eğitim Hakkı, Madde 13.4, Ekonomi, Sosyal ve Kültürel Haklar Komisyonu, Yirmi birinci bölüm (1999).

⁷⁷ Fehmi Rexhepi & Frasher Demaj, 2006, Historia 6, Libri Shkollor Prishtina, p. 113-4.

⁷⁸ Suzana Rajić, Kosta Nikolić & Nebojša Jovanović, 2005, Istoria 8: Za 8 Razred Osnovne Škole, Stampa “Kultura” Bački Petrovac, p. 27 & 134-5.

⁷⁹ “Jön Türkler tarafından vaad edilen özgürlükler ve siyasi haklar pek fazla uzun sürmedi. Otoritelerini kurduktan sonra Ulusal Arnavut Hareketine karşı eylemlere geçtiler. Jön Türkler Arnavut okullarına ve kültür kulüplerine engeller getirmeye, ve Arnavut milliyetçilerini hapse atmaya başladı. Bu eylemler ve vergi ve de askeri hizmetler Arnavutların Jön Türkler rejimine karşı öfkelerini artırdı.....arnavut komiteleri gizlice Osmanlılara karşı silahlı ayaklanmaya başladı. 1910 Nisan başında ayaklanma Prishtine

İmparatorluğunun dağılmasıyla sona ermiyor, Kosova'nın "zorla" Sırbistan⁸⁰ topraklarına dahil edilmesi eziyet ve mücadele devam etmektedir. Kosovalı Sırp müfredatına göre sekizinci sınıflarda ders gören Kosovalı Sırp öğrenciler Arnavutların çoğunun büyük baş hayvan yetiştirdiğini ve kırsal bölgelerde yaşadıklarını ve İkinci Dünya Savaşı esnasında Kosova Büyük Arnavutluğun bir parçası olduğunu ve bu dönemde Kosova'da etnik temizlik⁸¹ yapıldığını ve birçok Kosovalı Sırp'ın öldürüldüğünü ya da sürgün edildiğini öğrenmektedirler. Sırp dilindeki tarih dersi kitaplarında günümüze kadar Balkan tarihi⁸² hakkında bilgiler bulunmaktadır oysa Arnavut dilindeki tarihi kitaplarında böyle değildir⁸³. İlkokulda okuyan Kosovalı Arnavut ilkokulu öğrencileri mesela 1998 – 1999⁸⁴ yıllarında Sırp ordusu ve polisleri tarafından Kosovalı Arnavutlara karşı katliamlarda bulduklarını öğrenmektedirler. Sadece Kosova Özgürlük Ordusu Komutanı Adem Yaşari hakkında toplam 175 sayfalı kitapta iki sayfa bilgiler verilmektedir ya da iki sayfa ayrılmıştır.

Sırp müfredatına göre çalışan okullar

Sırp müfredatına göre ilkokul eğitiminde (1-4 sınıflar için) haftada 20 ders yapılmaktadır, ki bu derslerden 9 ders Sırp dili, edebiyat, resim, müzik ve din dersleri için adanmış bulunuyor. Öğrenciler tarih dersini 5. sınıfta öğrenmeye başlıyorlar. Derslerin sayısı 5-8 sınıflarından başlayarak 27'den 30'a çıkmaktadır ve derslerin yaklaşık üçte biri (10 ders) milli dersler (toplulukların özelliklerini yanından) için ayrılmış bulunuyor. Bu müfredat sadece Kosova için değil Sırbistan genelinde uygulanmaktadır. Ders kitapları Kosova tarihini sunmamaktadır, bir bütün olarak Sırp milletinin tarihini, günümüze kadar tarihi (1998 yılından bu yana) ya da hiçbir analiz yapmadan sadece tarih ve olayları bildirerek bu döneme ait tarihi genel olarak yansıtmaktadır. Kosovalı Sırp öğrencileri genellikle Arnavutlar ve İkinci Dünya Savaşından bu yana Arnavutların tarihi hakkında öğrenmektedirler. Oysa coğrafya dersine gelince ise Sırp öğrenciler Kosova'da Arnavut

bölgesinde patlak verdi. Ayaklanmalar hemen Kosovanın diğer bölgesine ve Dibra eyaletine sıçradı" Fehmi Rexhepi & Frasher Demaj 2005, Historia 8 shkolla e mesme e ulet, Shtepia Botuese "Libri Shkollor" Priştine, p. 68, 78 & 104-111.

⁸⁰ Daha sonra 1918 yılında Sırbistan'ın parçası olarak Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığına dahil edildi.

⁸¹ Suzana Rajić, Kosta Nikolić & Nebojša Jovanović, 2005, Istoria 8: Za 8 Razred Osnovne Škole, Stampa "Kultura" Bački Petrovac, p. 27 & 134-5.

⁸² Beşinci ve sekizinci sınıf tarihi kitaplarının örneklerinde mesela Kosova'da 1998-1999 yılında meydana gelen çatışmalar hakkında bilgiler bulunmuyor. Miloşeviçin dönemi, Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri arasında ilişkilerin çok kötüye gittiği olarak tanımlanmaktadır.

⁸³ 6-9 sınıfları Kosovalı Arnavut tarihi kitaplarına uyumlu olarak.

⁸⁴ "Bu şartlarda Sırp işgalciler kendi asker ve polislerini sadece KÖO (Kosova Özgürlük Ordusu)'ya karşı değil sivil vatandaşların üzerine de sürdü. Ve netice olarak barabarlıklar, suçsuz olan insanlara (kadın, çocuk, ve yaşlılar) öldürüldü ve katliamlar gerçekleşti, ayrıca kabarık sayıda evler yakıldı ve gençler hapse atıldı. En büyük katliam 1998 yılı Şubat ve Mart ayında yer aldı Drenitsa bölgesinde meydana geldi. Arnavut sivil halkına bu tür katliamlar 1998 yılı boyunca devam etti. Fehmi Rexhepi, 2006, Historia 9, Libri Shkollor Prishtina, p. 168. Drenitsa bölgesi Skenderay, Glogovça ve Malişova belediyeleri ve güney Mitroviçadan oluşmaktaydı. "İnsanoğlu ve Doğa" kitabının Boşnak versiyonunda şöyle yazıyor: "Sırp güçleri birçok girişimlerde bulunmalarına rağmen beni devletimin etnik struktürünü değiştirmeye başaramadı. Bu barbarların çılgınlığının doruk noktası 24 Mart – 12 Haziran doruk noktaya ulaştı" Kaynak: Rasim Bejtullahu, Muhamet Bicaj, Ragip Rrustemi, "İnsan ve Doğa", ilkokul 3. sınıf ders kitabı, Libri Shkollor, Priştine 2007, p. 67.

azınlığının⁸⁵ yaşadığını ve Kosova'nın Sırbistan'ın güney eyaleti olduğunu öğrenmektedirler.

Görüşmelerde bulunduğumuz kişiler Sırp dilinde kullanılan ders kitaplarının içerikleri ve toplulukların nasıl tanıtıldığını konusunda düşünce veya görüşleri farklı. Bu düşünceler Kosova'da⁸⁶ geleneksel olarak yaşayan topluluklar hakkında kapsamlı bilgilerden başlayarak, tarih ve coğrafya kitaplarında Kosova dahil⁸⁷ Sırbistan'da geleneksel olarak yaşayan tüm topluluklar hakkında bilgiler ve topluluklara (Boşnaklar, Hırvatlar ve Arnavutlar) ait bazı derslerde ulus ve milletler hakkında bilgiler mevcuttur. Oysa Türk toplumu⁸⁸ hakkında bilgiler kısıtlı olduğu düşünülmektedir.

Bazı durumlarda diğer topluluklara ait lingvistik ihtiyaçları programda uygulanmaktadır, mesele Yanyevodaki (Lipyan belediyesi) okulda eğitim gören Kosovalı Hırvat, Kosovalı Boşnak ve Romen öğrenciler haftada üç ders olmak üzere kendi dilleri hakkında bilgi edinmektedirler. 2003 Yılından itibaren kuzey Mitroviça'da bulunan bir ilkokulda ve Gilan, Kameniča ve Uglare'de (Kosova Ovası belediyesi) birkaç ilkokulda Romen öğrenciler için Romen dilbilgisi hakkında haftada iki ders yapılmaktadır. Romen dili yazısının Latin mi yoksa Kiril harfleriyle mi yazılması gerektiği tartışmaları Latin harfleriyle yazılı kitaplar lehine sonuçlandı. Ancak, anında yapılabilecek düzenlemelerle ya da hükümlerle çocuklar kendi anadillerinde eğitim görebilirler, ama nedense onların kültür, tarih ve dinlerini tanıtılmalarına dair hüküm ya da düzenlemeler mevcut değil.

Dagašta Sırp müfredatına göre Goralı öğrencilerin eğitim gördükleri ilkokul ve ortaokul müdürleri, Sırbistan'da eğitim hakkındaki yasamaya göre öğretmenler yerel toplulukların tarih, kültür ve diğer özelliklerini kapsamak için müfredatın yüzde otuzunu (%30) değiştirme hakkına sahiptir olduklarını doğruladılar. Dolayısıyla, öğrenci ve ebeveynler ders kitaplarında ve öğrenim sürecinde yeterince tanıtıldıklarını düşünmektedirler. Ancak, eğitim malzemelerinde Boşnaklara ait çok az örnek bulunmaktadır. Mitroviça ve

⁸⁵ Ştirptse, Vitia, Gilan, Novo Birdo, ve Kamenitsa'da Kosovalı Sırp öğrencilerle tartışma ve ders kitapları hakkında danışmalar. Ayrıca Rada Straitsa ve Milutin Tadiç'in 2008 yılında basılan İlkokul Altıncı sınıflar için Coğrafya kitabı, Ders Kitapları Enstitüsü, Belgrad, pp. 90-91 sayfaları, sırbistan hakkında istatistiksel bilgiler verilirken Kosova ve Metohiya da dahil edilmiştir. "nüfus sayısı: 9,396,000 (tahmin edilen Kosovo nüfusu ise 1,900,000 olarak belirtilmektedir)" ve 90 ve 91 sayfada mevcut olan Sırbistan haritalarına Kosova da dahil edilmiş görülüyor. Rada Staritsa ve Mülutin Tadiç'in 2008 yılına ait İlkokul Altıncı Sınıflar için Alıştırma Kitabı, Ders Kitapları Enstitüsü, sayfa 66 (Sırbistan alanı ya da bölgesi, Orta Sırbistan, Voyvodina ve Kosova'dan olduğu yazılmaktadır) ve sayfa 63 (yönleri gösteren Sırbistan haritasında Kosova Sırbistanın en güney bölgesi olarak tanımlanmaktadır)

⁸⁶ Grojdevats, Siga, Brestovik (İpek belediyesi) ve Osoyane (İstog belediyesi)'de çalışan öğretmenlere göre Sırp devleti ve Sırp tarihi hakkında ilkokul ve ortaokulda bilgiler verilmektedir; tarih kitapları kapsamlı olarak Kosova'da yaşayan geleneksel topluluklar hakkında bilgiler vermektedir; ve Arnavut topluluğunun tarihine gelince ise İllirler kabilesinin yerleşmesinden başlayarak Osmanlılar tarafında işgali, İslam dinine geçiş, Balkan Savaşları, birinci ve ikinci Prizren Birliği, dünya savaşları, 80'lerde ve 90'lardaki olaylar yer almaktadır. Ayrıca bölge tarihinde bahsedilirken Romen ve Kosovalı Boşnaklardan da bahsedilmektedir.

⁸⁷ Rahovça ve Velika Hoçada Okul öğretmenleri ve okul müdürleri.

⁸⁸ Priştinede yapılan görüşmelerde, Sırp müfredatında ulus ve milletlerin özelliklerini içeren bilgilerde Eski Yugoslavya ya da Balkanlara odaklanıldığında Boşnak, Hırvat ve Arnavutlardan da bahsedildiğinin altını çizmektedirler. Kosova Türk toplumu ise sadece Osmanlı İmparatorluğuyla ilgili bilgiler verildiğinde bahsedilmektedir.

Leposaviçte Sırp müfredatına göre eğitim gören Kosovalı Boşnak öğrenciler kendi kültür ve tarihlerinin beklendiği gibi Kabul edilmediğini düşünmektedirler, çünkü Kosovalı Boşnak öğrenciler Sırbistan tarihi ve kültürü hakkında bilgiler edinmektedirler sadece bazen istisna olarak Kosova Boşnak⁸⁹ kimliği hakkında ek dersler vasıtasıyla bilgiler verilmektedir.

Kosova müfredatına göre çalışan okullar

Kosova müfredatına göre ilkökul eğitiminde esnasında (1-5 sınıfları için) anadilindeki milli dersler (toplulukların özelliklerini yanından) uygulanmakta olan tüm derslerin (20'den 25 derse) yarısını ya da üçte birini (9-11 ders) teşkil etmektedir. Öğrenciler tarih dersini beşinci sınıfta öğrenmeye başlamaktadırlar. İlkokul 6-9 sınıflarında ise milli dersler tüm derslerin üçte birinden daha azını teşkil etmektedirler.

Leposaviç, Zubin Potok ve Zveçan gibi kuzey belediyelerde izole edilmiş Kosovalı Arnavut topluluğu mili dersler dahi Kosova müfredatına göre kendi anadillerinde eğitim görmektedirler. Ancak anadillerinde ortaokul eğitimini ve yüksek eğitim sadece İbar nehrinin güneyinde müsaittir. Kosovalı Sırp öğrencilerle iletişim kurmak ya da bu topluluk hakkında bilgiler edinme ya da dillerini öğrenme girişimleri bulunmamaktadır.

Kosovalı Türk öğrenciler ya Türk dilinde⁹⁰ ya da Arnavut dilinde⁹¹ eğitim görmektedirler. Türk dilindeki müfredat, Kosovalı Türk uzmanlar tarafından hazırlanan ve toplulukların özelliklerini yanından milli dersler programını içermektedir. Türk dilindeki tarih ders kitaplarının yüzde yirmi (%20)ya da otuzu (% 30'u) Kosova Türk toplumuna ve Türkiye'nin tarihini ve de Türkiye'nin Balkanlara etkisini kapsamaktadır. İlkokulda müfredata dayalı kitaplar genellikle mevcuttur, ancak ortaokuldaki dersler için Türkiye'den getirilen yardımcı kitaplara kullanılmaktadır, ki bu kitaplarda Kosova'yla ve Kosova Türkleriyle ilgili bilgiler mevcut değildir. Priştine ve Mitroviça'da görüşmüş olduğumuz kişiler Kosova müfredatında kendi topluluklarının yeterlice temsil edilmediğini savunarak memnuniyetsizliklerini dile getirdiler ayrıca tarih dersi kitaplarında Türklerin işgalci olarak gösterilmeleri ya da tanıtılmaları kendilerinde endişe yaratıklarını ifade ettiler. Konuya ilgili Kosova Türk topluluğu tarafından yapılan şikayetler ve Türkiye Eşgüdüm Ofisi önerilerinden sonra 2007 yılında Eğitim bakanlığı müfredata ait programdaki değişiklikleri tanıttı ve bu topluluğun kültür ve tarihi açısından daha objektif tanıtılmasına imkan tanıdı. Mitroviça ve Vuçitirn'da yaşayan Kosova Türk topluluğu temsilcileri ana dilinde ve milli dersler⁹² eğitimi hakkında talepte

⁸⁹ Kosova Boşnak topluluğu Sırp müfredatı içerisinde kendi kültür, din ve kimliklerini korumalarına dair endişeli durumlar, ve öğretmenleri ve okul müdürlerini Boşnak kimliğinin özelliklerine karşın duyarsız olduklarından dolayı kendilerini eleştirmektedirler. Mesela, geçenlerde Dini Dersler (araştırmalar) tanıtıldığında Mitroviça'nın kuzeyindeki okul müdürü Kosovalı Boşnak ve Kosovalı Sırların yanı konulu derse katılmaları konusunda ısrarcı olunca Boşnak toplumu endişelerini ortaya attı.

⁹⁰ Prizren, Mamuşa, Gilan ve Priştine.

⁹¹ Mitroviça, Vuçitirn, Yanova (Lipyan).

⁹² Topluluk üyelerinin kendi kimlikleri hakkındaki iddiaları de tartışma yaratmaktadır. Topluluk üyeleri kendilerine uygun olduğu zaman kendilerini Türk olarak tanımlamaktadırlar, ancak gerektirdiği zaman da eğitim sistemi vasıtasıyla topluluk üyeleri kendilerini Kosova Arnavut topluluğuna entegre etmiş oluyorlar.

bulunmazken, Yanyevo’da (Lipyan belediyesi) Kosova Türkleri temsilcisi bu konu üzerine talepte bulunmuştur.

Kosova’da görüşmüş olduğumuzu Kosovalı Boşnak temsilcileri Kosova müfredatında Boşnak topluluğun tanıtımın yetersiz olduğunu ifade ederek memnuniyetsizliklerini dile getirdiler. Kosovalı Boşnak öğrencilerin⁹³ bazı kitaplarında, özellikle geçenlerde meydana gelen çatışmalarla ilgili Kosova Sırlarına ait negatif sunum ya da tanıtım olduğu görülmektedir. Kosovalı Boşnak öğrenciler devalı olarak Boşnak dili ve edebiyatı hakkında yeterli bilgi edindiklerini vurgularken Kosovalı Boşnakların tarihi hakkında daha fazla bilgi edinmek yada öğrenmek ihtiyacını duyduklarını belirtmektedirler. Boşnak dili öğretmenlerine öğrencilerin motivasyonlarını daha üst düzeye çıkartmak ve öğrencilere topluluğun kimliğini korumak ve iletmek için yardımcı olacak ders kitapları ve kültürel ya da eğitim faaliyetlerin düzenlenmesi konusunda daha fazla destek gerekmektedir.

Romen dili, Romen, Aşkali ve Mısırlı toplulukların kültürü ve tarihi Kosova müfredatına dahil edilmemiştir. Klina’da Romen öğrencilerin ebeveynleri çocuklarının özel ortam dışında Romen dilini öğrenemedikleri ya da konuşamadıkları ve kendi kültür ve tarihi miraslarını koruyamadıkları için endişelerini vurgularlar. Kosova veya Sırp eğitim sisteminde eğitim gören Romen, Aşkali ve Mısırlı öğrencilerle görüştüğümüzde her iki sisteme ait müfredatlarda değişiklikler yapılarak kendi kültür, tarih ve kimliklerine⁹⁴ ait bilgilerin dahil edilmesini talep etmektedirler. Görüşmelerde bulunduğumuz Aşkalılar ise Kosova müfredatında çocukların çoğunlukta olmayan diğer toplulukların⁹⁵ kimlikleri hakkında bilgi edinme imkanlarını sağlamadığını vurguladılar. Romen ve Mısırlı öğrenciler ise Kosova müfredatındaki ders kitaplarında kökenlerinin Hindistan ve Mısır’a dayandığıyla ilgili basitleştirilmiş örneklerin verilmesine karşı çıkmaktadırlar.

Prizren ve Ferzovik’te Romen topluluğu kendi kültür, tarih ve gelenekleri⁹⁶ hakkında eğitim programlarını hazırlama konusuyla ilgili çeşitli girişimlerinde bulunurken, İpek ve Mitroviça’da yaşayan Mısırlı ve Aşkalılar topluluğu üyeleri ise Kosova Arnavut topluluğunun dili ve dini geleneklerini paylaşmaktadır ve müfredatta topluluğa ait özel dersler vasıtasıyla eğitime entegre olmayı öncelik olarak belirlemektedir. Prizren bölgesinde yaşayan Romen, Aşkali ve Mısırlılar hükümete ait olan Kosova’da Romen, Aşkali ve Mısırlı toplulukların Entegrasyonu Stratejisi’nin uygulanmasına dair beklentileri olduklarını vurguladılar. Bu Strateji “Diğer dillerdeki⁹⁷ eğitime ait genel müfredatta Romen, Aşkali ve Mısırlıların gelenekleri, kültürü ve tarihi hakkında temel

⁹³ Dipnot 79’a bakınız. Kaynak: Rasim Bejtullahu, Muhamet Bicaaj, Ragip Rrustemi, “Doğa ve İnsan”, 3 sınıf ilkokulları için, Libri Shkollor, Prishtine 2007, p. 67.

⁹⁴ Obiliç, Mali Alaş (Lipyan), Klina ve Ştimle’de Romen, Aşkali ve Mısırlıların yapılan görüşmelerden yanıtlar

⁹⁵ Kosova Ovası ve Podujevo’da yapılan görüşmelerden çıkan yanıtlar.

⁹⁶ Gilan, Prizren ve Gračanitsa’da yaşayan topluluğun talep üzere Prizrende Romen topluluğuna ait bir yazar 2002 yılında Romen dilindeki müfredatı hazırlamak maksadıyla bir komisyon kurdu. Ancak komisyon konuyla ilgili önerileri ya da müfredat değişikliğiyle önerileri hiçbir zaman göndermedi. 2003 ve 2006 yılında Ferzovik ve Prizrende yaşayan Romen topluluğu Romen dilinde derslerin yapılmasını talep ederek Romen dili, tarihi, ve kültürü hakkında da müfredatı sundu.

⁹⁷ Kosova’da Romen, Aşkali ve Mısırlıların Entegrasyonuna dair Strateji, 2008, m 24.

modüllerin” hazırlanmasını öngörmektedir. Eğitim Bakanlığı 2009 yılında Romen dilinde⁹⁸ öğretim dersini hazırlayarak bu boşluğu doldurmayı niyet etmektedir. Proje, Romen topluluğu temsilcilerini katılımını da içermektedir ancak, finansmanı, hazırlanması için öngörülmuş zamanın kısa olması, yeterli sayıda Romen dili öğretmenlerine eğitim sağlamakla ilgili uzun vadeli net ve açık programların olmaması, kitaplarla ilgili talep hakkında doğru bir değerlendirmenin mevcut olmaması ve kitapların yayınlanmasıyla ilgili finansi maliyetin ne kadar olabileceğinin bilinmemesinden dolayı projenin sürdürülebilir etkisi⁹⁹ ve başarılı olması için daha fazla incelenmesi ve üzerinde çalışması önerilmektedir.

5. COĞUNLUK KONUMUNDA OLMAYAN ÖĞRENCİLER TARAFINDAN RESMİ DİLİ ÖĞRENMELERİ

Kosova’da yürürlükte olan yasamalara göre ilkokul ya da ortaokullarda ya da eğitim dili resmi dil olmayan yerlerde öğrenciler kendi seçimlerine¹⁰⁰ göre resmi dilde eğitim görme konusunda yükümlüdürler. Ancak, Boşnak ve Türk dilindeki Kosova müfredatı ikinci resmi dili mecburi ders olarak göz önünde bulundurmamaktadır, ikinci resmi dil öğrenciler ya da ebeveynler tarafından seçilebilecek bir ek ders olarak görülmektedir. Kosovalı Boşnak ve Kosovalı Türk öğrencilerin ebeveynleri bu durumdan yararlanarak çocuklarının hafta ek olarak iki ders Arnavutça dilini¹⁰¹ öğrenmelerini talep etmektedirler. Ebeveynlerin diğer resmi dili seçme imkanı ya da teorisi bulunurken Sırp dilindeki eğitim hakkında müfredat ve hükümler olmadığı için Sırp dili hakkında karar veremiyorlar ya da tercih edemiyorlar.

Arnavutça dilindeki eğitimin eksik ve yetersiz olmasından dolayı öğrenciler bu dili iyi öğrenemiyorlar ve netice olarak da çoğunluk konumunda bulunmayan öğrencilerin istihdam ve eğitim konusunda daha az fırsatları bulunmaktadır. Prizrende Kosovalı Türk ve Kosovalı Boşnak öğrenciler, Eğitim Bakanlığı tarafından seçme ders olan Arnavutça dili hakkında müfredatın bulunmasına rağmen Arnavutça dersine ait kitapların hala yayınlanmadığı ya da müsait olmadığı altını çizmektedirler. Bunun yanında öğretmenler öğrencilere anadili Arnavutça olan öğrencilerin kullandıkları kitaplardan okutmaktadırlar, ki bu kitaplar Arnavutça dilini yeni öğrenenler için hayli zor, karışık ve pratikte kullanılmayan kitaplarıdır. Dobruşa (İstok) ilkokulunda durum daha da kötüdür. Çünkü Arnavutça dilini okuyan Kosovalı Boşnak öğrencilerin herhangi bir sınıfı için Arnavutça dilinde tek bir kitabı bile bulunmamaktadır. İpek bölgesindeki Kosovalı Boşnak öğrenciler ve ebeveynlerine göre Arnavutça derslerinin kalitesi iyi durumda ancak bu dili iyice öğrenebilmek ya da bu dile iyice hakim olmak için derslerin sayısı

⁹⁸ Eğitim Bakanlığının Projesi ‘Romen, Aşkali ve Mısırlıların anadilleri olarak Romen Dilindeki Müfredat’, Nisan 2008.

⁹⁹ 2004 yılında, AGİT ve Eğitim Bakanlığı tarafından bir proje uygulandı. Projeden çıkan önerilerden biri Romen dilinde müfredatın hazırlanmasında dıştan uzmanların (buna benzer müfredatların hazırlanmış olduğu devletlerden uzmanlar) dahil edilmesi doğrultusunda, ki bu uzmanlar Romen dilinde eğitim sunacak öğretmenler için kaliteli bir eğitimi sunmaları önerisi ortaya atılmıştı.

¹⁰⁰ Madde 21.1, Dillerin Kullanışı Yasası; Madde 8.10, 2008 Toplulukları Hakları Yasası; Eğitim Bakanlığının Seçilmiş Resmi Dilde Eğitim Görme adı altında 10/2007 No’lu İdari Talimatı.

¹⁰¹ Prizren, Gilan ve Priştine bölgelerinde doğrulandığı gibi.

açısından yetersiz durumda. Ortaokulda okuyan Kosovalı Boşnak öğrencilerin Arnavutça diline akıcı ya da bu dili iyice konuşamamalarından dolayı bölgede özel şirketlerde stajyer olarak çalışma fırsatlarından yararlanamamaktadırlar. Eğitimlerini tamamladıktan sonra bu öğrenciler uzmanlık alanlarında çalışsalar bile Arnavutça konuşulan şirketlerde çalışmak açısından zorluk çekeceklerdir.

Arnavut toplumu üyeleri tarafından mevcut olan arkadaşlar vesilesiyle sosyal çevre ve sosyalleşme olanaklarının sağlanması Arnavutça dilini başarılı bir şekilde öğrenmek için katkıda bulunarak önemli bir faktörü teşkil etmektedir. Mesela, İpekte etnik yapıları açısından karışık köylerde yaşayan ya da çoğunluk tarafından Arnavutça dilinin konuşulmadığı köylerden gelen Kosovalı Boşnak öğrenciler Arnavutça dilini öğrenmeleri için daha az olanakları mevcuttur ve netice olarak da Arnavutça dilini öğrenmeleri biraz daha zordur. Öğrencilerin bu boşluğunu doldurmak için öğretmenler öğrencilere yaz mevsiminde Arnavutça dil kurslarını önermektedirler. Sıralı dersler esnasında Arnavutça dersi hakkında ek derslerin yapılması öğrenciler için aşırı yükü olarak değerlendirilmektedir. Ancak, eğer resmi dil mecburi ders olsaydı öğrenciler için yükü teşkil etmezlerdi. Gilan Kosovalı Türk öğrenciler Arnavutça dersini ana dili öğretmenlerinde öğrenmektedirler. Dolayısıyla ortaokulu eğitiminin sonunda onlar Kosovalı Arnavut toplumuna entegre oluyorlar ve akıcı bir şekilde Arnavutça dilini konuşuyorlar. Bununla beraber, bu neticeler Arnavut dili eğitiminin kaliteli olmasından ziyade sosyalleşme faktörleriyle (fiziki yakınlık ve günlük bazında hem özel hem de kamu alanlarda Kosovalı Arnavut arkadaşlarla etkileşim) bağımlıdır. Tamamlayıcı sosyal olanakları olmadan haftada iki defa Arnavutça dersi yeterli değildir.

İlkokula başlangıç yılındaki yaşlarda birbirlerini dillerini iyi bilmemekten dolayı Kosovalı Türk ve Kosovalı Arnavut öğrenciler arasında ciddi bir şekilde iletişim sorunu yaşanmaktadır. Kosovalı Türkler Arnavut dilini akıcı konuşamıyor ve dolayısıyla Kosovalı Arnavut çocuklarıyla birlikte günlük etkinliklere dahil olmaları açısından güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Ortaokul eğitimi sırasında konuyla ilgili durumda gelişme görülmektedir. Bu dönemde Arnavut dilini daha iyi konuşmalarından dolayı okul dışında bile etkileşim görülmektedir ve sosyal etkinliklerine birlikte katılmaktadırlar. Bu safhada kız öğrencilerden ziyade Kosovalı Türk erkek öğrencileri daha sık Kosovalı Arnavut meslektaşlarıyla birlikte ortak etkinlikleri (spor içerikli ve diğer etkinlikler) düzenlemektedirler. Bu olay Kosovalı Türk erkek ve kız öğrencilerin de Arnavut dili konusunda eksiklikleri olduğunu göstermektedir, bu durumdan dolayı özellikle kız öğrenciler erkeklere nazaran daha fazla dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Kosova ve Sırp müfredatı öğrencilere diğer resmi dilleri öğrenme imkanını sağlamayı başarmayı becerememiştir. Bu bağlam içerisinde en büyük iki topluluk kuşakları gelecekte birbirleriyle iletişim (yabancı diller dışında) kuramayacaklardır. Gelecekte Kosova sivil hizmetleri iki resmi dili konuşabilecek sivil memurlardan oluşamayacaktır. Dolayısıyla, Dillerin Kullanışı Yasa'sı ve resmi dillerin eşit kullanımı riske girecektir. Bu negatif örnekle ilgili tek istisna Dragaş'ta görülmektedir. Dragaş'ta Sırp müfredatıyla eğitim gören Gorali öğrenciler 3-8 sınıfları arasında opsiyonlu ya da seçimli olarak haftada iki ders Arnavut dili eğitimini almaktadır.

6. KARARLAR VE ÖNERİLER

Montreal’de Kùltürlerarası ve Çokkùltürlü Eğitim Seminerinin sonuçlandırdığı gibi: “Çokkùltürlü eğitim, farklı kùltürel geleneklere ait toplum guruplarının ayrı eğitim ihtiyaçlarını karşılayan eğitim politikalarını ve uygulamalarını kapsamaktadır, oysa kùltürlerarası eğitim ise, ya azınlık ya da çoğunluk konumunda ve farklı kùltürlere ait olan kişilerin birbirleriyle yaratıcı bir şekilde etkileşimi sağlamayı öğreten eğitim politikalarını ya da uygulamaları kapsamaktadır. Kùltürlerarası eğitim, farklılığı yada çeşitliliği ve hoşgörüyü kabul ederek her bir gurubun kimliğini korumayı amaçladığının altını çizmektedir. Bunun sonunda da kùltürlerarası eğitim, her iki taraf daha doğrusu hem azınlık hem çoğunluk birbirleri hakkında, birbirlerinin kùltürel özellikleri, ilgili tarihleri ve hoşgörü ve pluralizm hakkında öğrenmelerini istirham etmektedir.”¹⁰² Kosova’daki ayrı ya da farklı müfredatlar belli bir boyuta kadar belirli toplulukların kùltürler arası eğitim ihtiyaçlarını memnun etmektedir, ancak ortak saygıyı, anlayış ve hoşgörüyü tanıtmak açasından eksik kalmaktadır. Ayrı eğitim sistemlerin uygulanması tecrübeleri kùltürler arası eğitim ve çeşitlilik ya da farklılıklar içerisinde entegrasyonu tanıtmak girişimlerini tavsiye etmektedir.

Mevcut durumda yapılan eğitim reformlar sürecine ek olarak da, etnik topluluklar arasında diyalog, gerçeği aramak ve yargıda mevcut olan geçiş (tranzisyon) süreci Kosova’da yaşayan topluluklarına geçmişle ilgili çoğunluk tarafından anlaşılan barışık yada mutabakat sağlanmış bir görüşü hazırlamak için yardımcı olacaktır. Toplulukları ayıracak değil, toplulukları kucaklayan daha dengeli, çeşitli bir tarihçilik büyük önem taşımaktadır. Ancak o zaman kadar günümüze ait ya da modern tarihi öğretecek bir moratoryuma “gereklilik” duyulmaktadır. Eğer bu yapılmaz ise, tarih hakkında önyargılar ve nefretler, tarihi mağduriyetler ve topluluklar arası bölünmeyi daha gazla kılacaktır ve de netice olarak çatışmaları başlatabilecek. Geçmiř, genellikle bittin bir sorun ya da iş olarak düşünülmemektedir, geçmiş yarın için kökleşmiş ya da sabit olan bir memnuniyetlidir – hatta, yarın yapılacak etkinlikler ya da eylemler için de memnuniyetliği ifade etmektedir. Mevcut olan durumu göz önünde bulundurursak Kosova’da yetişmekte olan genç kuşaklar ilerde ortaklaşa anlaşılacak bir dilde ya da paylaşılan bir tarih veya kùltür vesilesiyle bile aralarında iletişim kurmakta zorlanacaklardır.

Kısıtlı kaynaklar bağlamında ve elde edilen ilerlemeye rağmen, Kosova eğitim sisteminde sayısı az olan topluluklara ait olan öğrenciler kendi kùltür, kimlikleri konularında bilgilerini geliştirmek ve sürdürebilmek için pek fazla fırsat hakları bulunmuyor. Bu konuyla ilgili Romen, Aşkali, Mısırlı, Goralı, Kosovalı Hırvat ve Kosovalı Karadağlıların dil, tarihi, resim, müziği hakkında dersler mevcut değil. Ortaokulda müfredata uygun Türkçe ve Boşnak dillerinde kitaplar mevcut değil, ayıca kitapların yayımlanması için ayrılan fonlar yeterli değil.

¹⁰² Montreal’de Kùltürlerarası ve Çokkùltürlü Eğitimi hakkında Uluslararası Semineri, 31 Mart 2000, paragraf 6, E/CN.4/Sub.2/AC.5/2000/WP.4, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Haklarının Korunması ve Tanıtımına dair Alt Komisyon, Azınlıklar hakkında Çalışma Gurubu, Altıncı bölüm

Diğer taraftan da, iki sistemde okuyan öğrenciler arasında ayırımın, öğrenciler entegre olmalarıyla ilgili yeterli imkanların olmaması, ve de bazı durumlarda çoğunluk toplumuna ait olmayan öğrencilerin rahatsız edilmeleri en önemli sorun ve endişeleri teşkil etmektedir. Sırp dili için Kosova müfredatının olmadığı yerlerde her iki ayrı eğitim sisteminde okuyan öğretmen ve öğrenciler arasında temas yok, ve her iki resmi dili öğrenmek imkanlarını sunan iki-dilli eğitim sağlanmamaktadır. Kosova müfredatında resmi olmayan dillerde eğitim gören öğrenciler resmi dil olan Arnavutça dilinde ders görme imkanı bulunuyor, oysa Sırp dilinde ders görme imkanı mevcut değil. Bundan ziyade, Arnavut olmayan öğrenciler için Arnavutça dilinde sağlanan eğitimin eksik ve yetersiz olması öğrencilerin Arnavutçayı iyi öğrenememelerine vesile olmaktadır, ve netice olarak da eğitim ve istihdam entegrasyonu hakkında öğrencilere pek fazla imkan sağlamamaktadır.

Bütün bu nedenlerden dolayı AGİT Kosova eğitim sistemleri hakkında şunları önermektedir:

- En savunmasız (durumları iyi olmayan) topluluklar için katılımcı müfredatı ve de dil, tarih, resim ve müzik dersleri hakkında müfredatı hazırlamayı önceliklendirmelisiniz.
- Kalifiyeli öğretmen sayısını artırmak ve bu öğretmenlerin profesyonelce gelişmelerini teşvik etmek maksadıyla resmi olmayan dillerde mezun olma (eğitim) alanlarını geliştiriniz.
- Türk ve Boşnak dillerindeki ilkökul ve ortaokul eğitiminde parasal yardım yaparak tüm ders kitaplarının yayınlanmasını ve dağıtımını sağlayınız, milli ders kitaplarının kalitesini artırınız ve genel derslere ait kitapların profesyonelce tercüme edilmesini sağlayınız.
- Kültürlerarası eğitim hakkında dersi tanıttınız, ve kültürlerarası eğitimi tanıtmak için topluluklar ve topluluk haklarını çapraz müfredatlı konu¹⁰³ olarak gösteriniz.
- Eğitim sistemlerinde tüm topluluklara ait öğretmen ve öğrencilerin kendi aralarında sosyal öğretim olanaklarını, etkileşimlerini devamlı olarak tanıtmalısınız.
- Özellikle okul düzeyinde etnik, kültürel, dini veya dil kimliklerinden dolayı ayrımcılığa, husumete ya da şiddete maruz kalabilecek ya da maruz kılan kararları önleyiniz ve çözüm üretiniz.
- Her iki eğitim müfredatında okuyan öğrenciler için, gönüllülük ilkelerinde ikinci resmi dilde ek derslerin yapılmasına vesile olunuz.
- Ulusal Azınlıkların Eğitimsel Haklarına dair Lahey (Haag) Önerileri¹⁰⁴ ve ebeveynlerin ve öğrencilerin taleplerine uygun olarak aşağıdakileri sağlayınız:
 - çocuğun ana dilinde *ana okul ve çocuk yuvası eğitimi*;
 - ana dilinde *ilkökul eğitimi* ve ek olarak da sıralı şekilde resmi dil olarak öğrenilen ders, ve de bu dönem sonunda vasat resmi dille öğrenilecek birkaç pratik dersin tanıtımı;

¹⁰³ 2001 yılına ait Kosova müfredatı çerçevesi şu dersleri birbirine çelişiyordu: hayat ve bireysel beceriler; demokratik vatandaşlık ve insan hakları; girişimcilik; sağlık; çevre; bilgilendirme ve iletişim teknolojisi; ve medya.

¹⁰⁴ Öneriler AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri himayesi altında yayınlanmıştır, Lahey (Hag), Ekim 1996, 11-13 paragrafları.

- *ortaokul eğitimine dair mufredatın önemli bölümünün topluluğun ana dilinde olması, düzenli bir şekilde resmi dili öğrenirken resmi dile ait öğrenilen derslerin derece derece artması.*

7. EKLENTİ 1. AĞİT tarafından yapılan görüşmelere katılan kişilerin topluluk, cinsiyet ve kategori ayırımı tabelası (Ocak-Şubat 2009)

Topluluk	Kategorilere Göre cevap verenler	İlkokul. öğren.	Ortaok. öğren.	ebeveyn	İlkok. öğret.	Ortaok. öğret.	İlkokul Müdür.	Ortaoku Müdür.	BEM	Genel	%
	Cinsiyet										
Kosova	<i>Bayan</i>	0	0	2	6	1	1	0	3	13	25
Arnavutları	<i>Erkek</i>	0	2	4	6	1	14	4	9	40	75
Kuzey	<i>Toplam</i>	0	2	6	12	2	15	4	12	53	100
Kosova	<i>Bayan</i>	18	16	23	21	7	12	3	9	109	46
Sırpaları	<i>Erkek</i>	19	14	20	19	13	18	10	13	126	54
	<i>Toplam</i>	37	30	43	40	20	30	13	22	235	100
Kosova	<i>Bayan</i>	8	3	5	3	1	0	0	0	20	32
Türkleri	<i>Erkek</i>	6	2	7	7	8	4	4	4	42	68
	<i>Toplam</i>	14	5	12	10	9	4	4	4	62	100
Kosova	<i>Bayan</i>	5	4	8	11	7	3	1	0	39	48
Bosnakları	<i>Erkek</i>	4	4	9	7	7	3	3	6	43	52
	<i>Toplam</i>	9	8	17	18	14	6	4	6	82	100
Romenler	<i>Bayan</i>	17	16	19	2	0	0	0	0	54	40
	<i>Erkek</i>	23	16	35	5	1	0	1	1	82	60
	<i>Toplam</i>	40	32	54	7	1	0	1	1	136	100
Aşkalılar	<i>Bayan</i>	12	4	13	2	0	1	0	0	32	35
	<i>Erkek</i>	18	12	23	5	0	0	1	1	60	65
	<i>Toplam</i>	30	16	36	7	0	1	1	1	92	100
Mısırlılar	<i>Bayan</i>	3	2	1	0	0	0	0	0	6	23
	<i>Erkek</i>	3	4	11	2	0	0	0	0	20	77
	<i>Toplam</i>	6	6	12	2	0	0	0	0	26	100
Kosova	<i>Bayan</i>	2	1	3	4	0	1	0	0	11	65
Hırvatları	<i>Erkek</i>	1	1	1	3	0	0	0	0	6	35
	<i>Toplam</i>	3	2	4	7	0	1	0	0	17	100
Goranlılar	<i>Bayan</i>	4	3	2	2	0	0	0	0	11	31
	<i>Erkek</i>	3	3	5	7	3	2	1	0	24	69
	<i>Toplam</i>	7	6	7	9	3	2	1	0	35	100
Toplam cinsiyet	<i>Bayan</i>	69	49	76	51	16	18	4	12	295	40.
	<i>Erkek</i>	77	58	115	61	33	41	24	34	443	60
	<i>Toplam</i>	146	107	191	112	49	59	28	46	738	100
% kategorilere göre		19.8	14.5	25.9	15.2	6.6	8	3.8	6.2	100	-

Açıklama: BEM Belediye eğitim Müdürlüğü anlamındadır

Görüşmeler yapılan kişilerin topluluklara ayırımı tabelası

<i>Topluluk</i>	<i>Bayan</i>	<i>Erkek</i>	<i>Toplam</i>	<i>Genel %'lik</i>	<i>Bayanlar %'liği</i>	<i>Erkekler %'liği</i>
<i>Arnavut</i>	13	40	53	7.2	24.5	75.5
<i>Sırp</i>	109	126	235	34.3	46.4	53.6
<i>Türk</i>	20	42	62	13.8	32.3	67.7
<i>Boşnak</i>	39	43	82	19.2	47.6	52.4
<i>Romen</i>	54	82	136	33.5	39.7	60.3
<i>Aşkali</i>	32	60	92	24.9	34.8	65.2
<i>Mısırlı</i>	6	20	26	9.4	23.1	76.9
<i>Hrvat</i>	11	6	17	6.7	64.7	35.3
<i>Goralı</i>	11	24	35	14.9	31.4	68.6
<i>Toplam</i>	295	443	738	100	40	60

8. EKLENTİ 2. 2005 Kosova etnik kompozisyonu ve bu raporu hazırlamak için AGİT tarafından yapılan görüşmelerin yerleri

Açıklama: Bu harita resmi harita değildir sadece referans olarak göstermek için kullanılmıştır. "Others (diğerleri)" kelimesi Kosova Karadağlılarını da içermektedir. Bu rapor AGİT tarafından şu belediyelerde gerçekleştirdikleri görüşmelere dayanarak hazırlanmıştır: Ştriptse; Gllan; Novobirde; Kamenica; Ferizovik; Vitina; Obiliç; Tsrkvena Vodiça, Babin Most Plemetina (Obiliç); Kosova Ovas; Lipyan, Halaçi Vogel ve Yanyevo (Lipyan); Podujevo; Ştimle; kuzey ve güney Mitroviça; Zvečan; Zubin Potok; Leposaviç; Skenderay; Vuçitrm; İpek, Gorajdevats, Siga ve /Brestovik (İpek); Istog ve Osoyan (Istog/Istok); Klina; Deçan; Prizren, Planyane ve Reçana (Prizren); Mamuşa; Dragaş, Mlike, Globoçitsa Lyubovişte, Brod ve Kruşevo (Dragaş); Rahovça ve Velika Hoça (Rahovça).